

LIETUVOS KARIUOMENĖS EGLAITĖS MIESTO IR APSKRITIES KARO KOMENDANTŪROS VEIKLA 1919–1920 M.

Dim. plk. lt. dr. Gintautas SURGAILIS
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2025.40.4>

Anotacija. 1919 m. išlaisvindama Lietuvos teritoriją nuo Raudonosios armijos, Lietuvos kariuomenė užėmė dalį Latvijos Alūkstos apskrities ir joje liko. Dėl to tarp Lietuvos ir Latvijos kilo nesutarimų – abi šią teritoriją laikė savo valstybės sudedamąja dalimi. Lietuvos kariuomenės buvimas Alūkstos apskrityje tiesiogiai susijęs su komplikuotais nagrinėjamu laikotarpiu Latvijos ir Lietuvos santykiais: nors kovoje su bendru priešu – Raudonąja armija – abi valstybės buvo sąjungininkės, tačiau juos temdė 1919–1920 m. teritoriniai nesutarimai.

Šio straipsnio tikslas – pabandyti išanalizuoti karinės administracinės institucijos – Eglaitės karo komendantūros – veiklą, siekiant įtvirtinti Lietuvos kariuomenės buvimą šioje Latvijos dalyje, jos dalyvavimą kariniame Lietuvos ir Latvijos kariuomenių konflikte 1920 m. rugpjūtį ir rugsėjį.

Pagrindiniai žodžiai: komendantūra, komendantas, Eglaitė, Alūksta, latviai.

ĮVADAS

1919 m. rugpjūčio 26 d. anksti ryte prasidėjusi Lietuvos kariuomenės vadinamoji Dauguvos operacija baigėsi pergalingu raudonarmiečių išstūmimu už Dauguvos. Dauguva tapo pozicinio karo tarp kariaujančių pusių skiriamąja riba. Lietuvos kariuomenė, triuškindama Raudonąją

armiją, užėmė dalį Alūkostos¹ apskrities ir joje pasiliko, taip sukeldama Lietuvai ir Latvijai nemažai tarpusavio santykių problemų, nes abi šią teritoriją laikė savo valstybės sudedamąja dalimi: 16–18 a. Daugpilis ir jo apylinkės priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, kairiajame Dauguvos krante gyveno daug lietuvių katalikų. Caro valdymo metais ši teritorija buvo įtraukta į Kuršo gubernijos sudėtį, todėl latviai ją laikė sava.

Politinė šios problemos esmė puikiai atskleista tiek Lietuvos, tiek Latvijos istorikų, todėl šiame straipsnyje ji nebus aptariama, o nagrinėjama iki šiol, galima sakyti, nenagrinėta tema – Lietuvos kariuomenės Eglaitės² karo komendantūros veikla 1919 m. spalio – 1920 m. spalio mėnesiais.

Tiriamąjį darbo, skirtą Eglaitės karo komendantūrai, nėra. Tiek Lietuvos, tiek Latvijos istoriografijoje apie šią komendantūrą pateikta tik keletas nedidelių informacijos fragmentų, daugiausia nagrinėjant Lietuvos kariuomenės Daugpilio grupės veiklą ar karinį Latvijos ir Lietuvos kariuomenių susidūrimą 1920 m. rugpjūtį–rugsėį. Iš tokių leidinių paminėtina Vytauto Lesčiaus monografija „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920“³, Latvijos karo istoriko Ēriko Jekobsono straipsniai⁴, Gintauto Sургailio monografija „Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas“⁵.

Pagrindinis šaltinis, rengiant šį straipsnį, buvo Lietuvos centriniame valstybės archyve saugoma medžiaga. Pirmiausia reikėtų paminėti 1503 fondą „Eglaitės karo komendantūra“. Jame sutelkti vadovaujančių įstaigų tvarkomieji dokumentai, komendanto įsakymai, komendantūros veiklos apžvalgos, pranešimai apie ginkluotus konfliktus su Latvija, susirašinėjimo karo veiksmų Latvijos pasienyje, karių tarnybos ir elgesio, siunčiamų

¹ **Alūksta** (arba *Ilūkšta*, *Alūkšta*; latv. *Ilūkste*) – miestelis pietryčių Latvijoje, netoli Lietuvos sienos, prie Radviliškio–Daugpilio geležinkelio.

² **Eglainė** (arba Eglaitė, latv. *Eglaine*) – miestelis – valsčiaus centras Latvijoje, Alūkostos savivaldybėje, šalia Radviliškio–Daugpilio geležinkelio. Tekste vartojamas **Eglaitės** pavadinimas, nes taip ji įvardijama nagrinėjamo laikotarpio dokumentuose.

³ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose. 1918–1920. Vilnius, 2004.

⁴ Jėkabsons, Ē. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, Vilnius, 2006, t. 21, p. 41–66; Jėkabsonas, Ē. Latvija ir Vilniaus klausimas, <http://alkas.lt/2016/05/28/e-jekabsonas-latvija-ir-vilniaus-klausimas/>; Jėkabsons, Ēriks. Pėdējā Neatkarības kara sākums: Subate, 1920. gada septembra sākums, <https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020>

⁵ Sургailis, G. Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2019.

į dalis naujokų, dezertyrų, ieškomų, sulaikytų, suimtų asmenų, karo belaisvių, demarkacijos liniją neteisėtai perėjusių asmenų, teismų, bausmės atlikimo, vagonų skyrimo žmonėms vežti ir kroviniams gabenti, švietimo, kultūros, finansų, ūkio ir kitais klausimais dokumentai, taip pat tie, kuriuose pateiktos žinios apie karius, statistinės žinios apie komendantūros asmens sudėtį, ginklus, arklius, turtą, kareivių, civilių tarnautojų sąrašai, finansų apyskaitų patikrinimo aktai, pinigų reikalavimo, algų mokėjimo lapai, maisto produktų pristatymo sutartys, suimtų kareivių, iš Maskvos grįžusių asmenų registracijos knygos. Iš viso fonde yra 71 byla. Dokumentai lietuvių ir rusų kalbomis.

Taip pat naudotasi 929 fonde rastais dokumentais apie Eglaitės karo komendantūros veiklą, karinį lietuvių ir latvių konfliktą 1920 m. rugpjūčio– rugsėjo mėn., agresyvius latvių veiksmus prieš Eglaitės karo komendantūrą prasidėjus gen. mjr. Lucjano Želigovskio pajėgų puolimui.

PRIELAIDOS ĮSTEIGTI EGLAITĖS KARO KOMENDANTŪRĄ

Latvijos ir Lietuvos nesutarimai dėl teritorijų faktiškai prasidėjo dar tebevykstant kovoms su raudonarmiečiais. Jau 1919 m. rugpjūtį Lietuva pareikalavo pripažinti jai priklausančia Alūkstos apskrities dalį iki 5 kilometrų linijos į šiaurę nuo Alūkstos–Eglaitės–Subatės kelio. Rugsėį Rokiškio apskrities komendantas įgaliotas karininkas latviams uždraudė surengti Aknystos⁶ valsčiaus tvarkomojo komiteto posėdį. Rugsėjo 23 d. Aknystoje susitiko Alūkstos ir Rokiškio apskričių viršininkai ir karinių įstaigų atstovai. Susitikimas baigėsi be rezultatų, nes lietuviai norėjo, jog Latvijos įstaigos paveiktų gyventojus taip, kad jie paklustų Lietuvos įstaigų potvarkiams. Savo ruožtu rugsėjo 26 d. Alūkstos apskrities viršininkas davė užduotį – Lietuvos kariuomenės užimtose vietovėse organizuoti savivaldybes. Užduotis nebuvo įvykdyta, nes tam sutrukdė Lietuvos Ežerėnų⁷ apskrities viršininkas, irgi gavęs tokią pat užduotį⁸.

⁶ **Aknysta** – miestas Latvijos pietryčiuose prie Susėjos upės netoli Lietuvos sienos, apie 10 km į šiaurės rytus nuo Juodupės.

⁷ Nuo 1929 m. – Zarasai.

⁸ Jėkabsons, Ē. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 42.

Alūksne. 1920 m. (<https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020>)

Karinė administracija šiuos klausimus sprendė paprasčiau. Paskelbus karo padėtį, visoje Lietuvos teritorijoje buvo steigiamos karo komendantūros, todėl poreikis ir ginčytinoje Lietuvos ir Latvijos teritorijoje įkurti lietuvišką karo komendantūrą visiems buvo suprantamas.

Lietuvos kariuomenei stumiant raudonarmiečius, jos užimtose teritorijose pateko į besiplečiančių Ežerėnų ir Rokiškio karo komendantūrų ribas. Ypač plėtėsi Rokiškio komendantūros ribos ir Rokiškio karo komendantui tapo vis sunkiau administruoti didėjančią teritoriją, todėl buvo nuspręsta iš Rokiškio komendantūros skirti personalą Eglaitės karo komendantūrai įsteigti.

Tiesa, ši komendantūra iš karto nebuvo įkurta: spalio 18 d. buvo įsteigtas Priešakinio etapo skirstymo punktas⁹, o spalio 19 d. vyr. lt. P. Januškevičius paskirtas Rokiškio karo komendantūros Eglaitės filialo komendantu¹⁰. Vadovaujantis spalio 24 d. Generalinio štabo viršininko įsakymu, II rūšies Eglaitės karo komendantūra buvo suformuota iš Rokiškio komendantūros karių ir tapo savarankišku kariniu vienetu. Komendantūrai

⁹ Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininko rašto nuorašas (data neįskaitoma). LCVA, f. 929, ap. 4, b. 33, l. 15.

¹⁰ Telefonograma Nr. 4504. 1919-11-19. *Ten pat*, l. 16.

nuo spalio 20 d. buvo priskirta 2-ojo atsargos bataliono 8-oji mobilioji kuopa. Į Eglaitę atvykę 40 karių sudarė Eglaitės komendantūros kuopos pagrindą¹¹.

Spalio 25 d. Rokiškio karo komendantūros karininkas Petras Januškevičius¹² buvo paskirtas Eglaitės karo komendantu. Tą pačią dieną jam buvo suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis¹³.

Šie pertvarkymai buvo įforminti ir krašto apsaugos ministro įsakymu. 1919 m. lapkričio 17 d. įsakyme kariuomenei Nr. 184 konstatuota, kad 1919 m. spalio 25 d. yra įkurta Eglaitės (Jalovkos) komendantūra¹⁴. Jos komendantas tapo pavaldus krašto apsaugos ministrui.

Nuo pat paskyrimo dienos Eglaitės komendantas pradėjo eiti ir Priešakinio etapo skirstymo punkto viršininko pareigas¹⁵. 1919 m. lapkričio 27 d. buvo suformuota Eglaitės stoties ir geležinkelio ruožo komendantūra¹⁶, o jos komendantu nuo 1919 m. lapkričio 28 d. irgi buvo paskirtas vyr. ltn. P. Januškevičius¹⁷.

¹¹ Eglaitės karo komendantūrai įsakymas Nr. 1. 1919-11-25. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 28, l. 1–2.

¹² **Januškevičius Petras** gimė 1893 m. birželio 17 d. Panevėžio apskrities Rozalimo miestelyje. Vėliau gyveno Sankt Peterburge, kur 1914 m. baigė gimnaziją prie Šventosios Kotrynos bažnyčios ir įstojo į Sankt Peterburgo universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui mobilizuotas į Rusijos kariuomenę ir kaip studentas pasiūstas mokytis į Vladimiro karo mokyklą, ją baigė 1915 m. gegužės 1 d. Suteikęs praporščiko laipsnį, paskirtas tarnauti į 160-ojo pėstininkų pulko atsargos batalioną. 1916 m. sausio 28 d. pakeltas į paporučikius ir paskirtas pulko 4-osios kuopos vadu. Kartu su pulku dalyvavo kautynėse su vokiečiais, buvo sužeistas. Rusams atliekant eksperimentus su dujomis, buvo apnuodytas, ilgai gydytas 393-iojoje lauko, vėliau – 410-ojoje ligoninėje. Pasveikęs išsiųstas į 95-ąją atsargos pulką, tačiau susirgo astma. Po bolševikų perversmo kurį laiką tarnavo Raudonojoje armijoje. Grįžęs į Lietuvą 1919 m. birželio 11 d. mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir perkeltas į atsargą prie Kauno komendantūros. 1919 m. liepos 15 d. perkeltas į 2-ąją atsargos batalioną, paskirtas 2-osios kuopos jaunesniojo karininku, vėliau – Ūkio kuopos vadu. 1919 m. spalio 17 d. perkeltas į Rokiškio komendantūrą, o spalio 25 d. paskirtas Eglaitės karo komendantu. 1919 m. lapkričio 18 d. jam buvo suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis. Mokėjo vokiečių, prancūzų, rusų ir lenkų kalbas.

¹³ P. Januškevičiaus tarnybos eiga. *LCVA*, f. 930, ap. 2J, b. 73, l. 5.

¹⁴ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 184. 1919 m. lapkričio 17 d.

¹⁵ Komendanto vyr. ltn. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 20.

¹⁶ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 421.

¹⁷ Lietuvos kariuomenei įsakymas Nr. 192. 1919 m. lapkričio 28 d.

EGLAITĖS KARO KOMENDANTŪROS VEIKLA

Petras Januškevičius (*Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, p. 56)

Eglaitės komendantūra buvo priskirta II rūšies komendantūroms. Pagal vyriausiojo kariuomenės vado patvirtintus etatus šios rūšies komendantūroje ir jos pėstininkų kuopoje galėjo tarnauti 7 karininkai, 2 karo valdininkai ir 283 kareiviai, jai turėjo būti skirti 42 arkliai ir 8 vežimai¹⁸. Tačiau pažymėtina, kad Eglaitės karo komendantūroje niekada nebuvo tiek karių, kiek buvo numatyta pagal etatus.

Nors Eglaitės karo komendantūra ėmė veikti 1919 m. spalio 25 d., tačiau pirmasis įsakymas komendantūrai buvo išleistas tik po mėnesio, t. y. lapkričio 25 d.

Kaip matyti iš įsakymo, tą dieną joje tarnavo 80 kareivių¹⁹. Nuo lapkričio 21 d. viršila Minkevičius buvo paskirtas komendantūros ūkvedžiu, jam iki gruodžio 1 d. buvo pavesta tvarkyti komendantūros ūkį²⁰.

Nepriklausomybės karo metais karo komendantūros pirmiausia turėjo rūpintis mobilizacija, drausme ir tvarkos palaikymu. Mobilizacija apėmė naujokų šaukimą, atsargos karių ir priemonių karo reikalams registraciją, karo padėties reikalavimų vykdymo priežiūrą komendantūros teritorijoje ir kitus dalykus. Komendantūroms buvo suteikta labai daug teisių šalyje paskelbus karo padėtį ir galiojant Ypatingiems krašto apsaugos įstatymams. Komendantų reikalavimus privalėjo vykdyti ne tik gyventojai, bet ir kitų komendantūros teritorijoje esančių institucijų dar-

¹⁸ II rūšies komendantūrų etatai. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 342, l. 18.

¹⁹ Eglaitės karo komendantūrai įsakymas Nr. 1. 1919-11-25. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 28 (lapai nenumuruoti).

²⁰ *Ten pat*.

buotojai, tarp jų – savivaldos valdininkai ir tarnautojai.

Vos tik įkūrus komendantūrą, jau lapkričio 5 d. II brigados vadas plk. Konstantinas Kleščinskis visiems Daugpilio bare veikiantiems kariniams daliniams išsiuntė slaptą nurodymą visus perėjusius į lietuvių pusę priešo karius siųsti Eglaitės komendanto žinion, o jų pateiktą informaciją – brigados štabui. Taip pat buvo nurodyta Lietuvos kariuomenės užimtoje teritorijoje neleisti veikti latvių agentams²¹. Pastarąją užduotį teko įgyvendinti ir Eglaitės karo komendantūrai. Viena pirmųjų užduočių, kurią teko vykdyti Eglaitės karo komendantui, – neleisti latviams šios komendantūros teritorijoje mobilizuoti vietos gyventojų į Latvijos kariuomenę²², nes Latvijos valdžia Šlosbergo (dabar Pilskalnė), Sventės, Lašų ir Šteinbergo (dabar Akmenpils) valsčiuose buvo paskelbę mobilizaciją. II brigados vadas plk. K. Kleščinskis mobilizaciją sustabdė²³, o prižiūrėti, kaip laikomasi šio nurodymo, teko Eglaitės karo komendantui.

Be to, komendantūrai tuo pat metu teko dirbti ir kitus būtinus darbus. Lapkričio viduryje komendanto žinion buvo atsiųsta 60 karo belaisvių, kad Eglaitės komendantūros teritorijoje surinktų karo laukuose esančią geležį ir kitą karinį turtą, naudotiną Lietuvos kariuomenės reikmėms, ir 15 kareivių jiems saugoti. Belaisvių darbų organizavimas buvo pavestas Susisiekimo ministerijai, jų aprūpinimas ir administravimas – Eglaitės karo komendantui²⁴.

Nuolatinių tarnautojų komendantūroje buvo tik 4 – komendantas ir 3 raštininkai, o darbo labai daug. Vien įvairių raštų nuo komendantūros įsteigimo iki 1920 m. gegužės 10 d. buvo gauta 1679, išsiųsta – 5317²⁵. Tačiau komendantui teko rūpintis ne tik raštais. Komendantū-

²¹ Slaptas plk. K. Kleščinskio 1919-11-05 raštas Joniškėlio bataliono vadui. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 125, l. 20.

²² Užsienio reikalų ministerijos 1919-11-31 raštas Krašto apsaugos ministerijai. *Ten pat*, b. 47, l. 2.

²³ Krašto apsaugos ministerijos 1919-10-31 raštas Užsienio reikalų ministerijai. *Ten pat*, l. 8.

²⁴ Apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininko 1919-11-11 raštas Eglaitės karo komendantui. *Ten pat*, f. 929, ap. 4, b. 33, l. 13.

²⁵ Komendanto vyr. ltn. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 20.

rai, be minėtų uždavinių, buvo patikėta kalėjimo, intendantūros sandėlio, artilerijos sandėlio ir pasienio su Latvija apsauga. 1920 m. sausio 4 d. po bendros nusiųptos nuo lietuvių latvių ir lenkų operacijos, pastariesiems užėmus Daugpilį, II pėstininkų divizijos vado įsakymu buvo uždaryta fronto linija. Griežtai įspėta, kad per lietuvių saugomą fronto barą nebūtų praleidžiami nei latviai, nei lenkai, o peržengusius fronto liniją, taip pat civilius, nurodyta sulaikyti ir pristatyti Eglaitės karo komendantui²⁶.

Taigi, komendantui teko spręsti sulaikytų peržengusių fronto liniją, taip pat įvairių areštuotų asmenų klausimus, o tokių nuo komendantūros įkūrimo iki 1920 m. gegužės pradžios buvo net 802. Tačiau ir toliau vienas svarbiausių komendantui iškeltų uždavinių buvo neleisti Latvijos pareigūnams veikti Eglaitės apskrities teritorijoje²⁷.

Spalio 30 d. Eglaitės karo komendantas gavo Lašų valsčiaus latvių karo komendanto raštą, kuriame jis nurodė, kad nuo šios dienos ėmė veikti Lašų valsčiaus latvių karo komendantūra, o pati Lašų valsčiaus karo komendantūra yra Kalniškio kaime (latv. *Kalniški*)²⁸. Taip buvo informuota apie latvių komendantūros įkūrimą Lietuvos kariuomenės kontroliuojamoje teritorijoje. Be to, įsteigus Eglaitės karo komendantūrą, jos komendantas išsiaiškino, kad Lašų valsčiuje veikia latvių milicija ir valsčiaus komitetas, išrinktas vadovaujantis Latvijos savivaldybių įstatymu, kaip ir Šlosbergo valsčiuje, kur latviai rengėsi organizuoti net rinkimus į Latvijos Seimą²⁹. Eglaitės karo komendantas ėmėsi energingai veikti. Pirmiausia nuginklavo latvių miliciją (dokumente suformuluota – „освобождена от несения обязанностей“), o jos turimus ginklus perdavė lietuvių organizuotai milicijai. Dėl to, protestuojant Lašų komendantui vyr. lt. Vojevodskiui, vyr. lt. P. Januškevičius dėl ginklų grąžinimo latviams patarė kreiptis į Ežerėnų apskrities viršininką³⁰. Tai-

²⁶ Brigados štabo viršininko kpt. B. Giedraičio 1920-01-07 telefonograma Nr. 1140. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 263, l. 333.

²⁷ Komendanto vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 20.

²⁸ Коменданту Еловки. *Ten pat*, f. 929, ap. 4, b. 33, l. 10.

²⁹ Komendanto vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 20.

³⁰ Бывшему Лассенскому участковому коменданту. № 432. *Ten pat*, b. 29, l. 17.

gi, situacija buvo sudėtinga.

Savo ruožtu Eglaitės komendantūros įkūrimu buvo nepatenkinti latviai. Jau lapkričio 25 d. Lašų valsčiaus latvių komendantūros komendantas išsiuntė raštą Lietuvos kariuomenės II brigados vadui, o kopiją – Eglaitės lietuvių komendantui, kuriame pareiškė, kad Lietuvos karinė vadovybė visais klausimais, išskyrus karinius, turi kreiptis į jį, nes jis visas apskrities savivaldos ir kitas institucijas informavo, kad vykdytų tik jo nurodymus ir kad neturi turėti nieko bendra su lietuvių karine administracija³¹. II brigados vado mjr. Aleksandro Jakaičio atsiųstame atsakyme pabrėžta, kad brigados užimtoje teritorijoje įsteigta Eglaitės rajoninė komendantūra vykdys visas jos administravimo funkcijas. Latvių komendantūros egzistavimas greta lietuvių komendantūros prieštarautų Lietuvos karinės vadovybės nurodymams, todėl brigados vadas nurodė, siekiant išvengti nesusipratimų, Lašų valsčiaus karo komendantūros veiklą laikinai sustabdyti ir pranešė, kad latvių prašymas perduotas aukščiausiajai Lietuvos karinei vadovybei galutiniam sprendimui priimti³². Tačiau Latvijos komendantūros nė nemanė nusileisti, todėl Eglaitės karo komendantas brigados vado pavedimu lapkričio 27 d. Lašų komendantui nusiuntė raštą, kuriame paprašė, siekiant išvengti galimų nesusipratimų, nes ši latvių karo komendantūra yra Lietuvos kariuomenės kontroliuojamoje teritorijoje, kol bus gauti nurodymai iš Kauno, savo veiklą laikinai sustabdyti³³. Tačiau latvių komendantūra to daryti net neketino.

Tą pačią lapkričio 27 d. Eglaitės karo komendantas per Lietuvos kariuomenės II brigados vadą kreipėsi į Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininką, prašydamas išaiškinti, kaip jam elgtis su latvių įstaigomis. Rašte vyr. lt. P. Januškevičius nurodė, kad Lašų valsčiuje susiklostė nenormali padėtis dėl dviejų komendantų gyventojams duodamų nurodymų. Lašų karo komendantūrai buvo pasiūlyta laikinai sustabdyti savo veiklą, tačiau Lašų karo komendantas, kuriam pavaldūs

³¹ Командиру 2-ой Литовской бригады. 25 ноября 1919 г. № 127. *Ten pat*, f. 929, ap. 4, b. 33, l. 7.

³² Латвийскому Лассенскому участковому коменданту. 26 ноября 1919 г. № 1668. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 20.

³³ Коменданту Лассенского участка. 21 ноября 1919 г. № 702. *Ten pat*, l. 24.

buvo 20 kareivių, jos nenutraukė. Be to, vyr. ltn. P. Januškevičiaus turimomis žiniomis, jam į pagalbą atvyksta dar 100 latvių karių, kurie rengiasi užimti Eglaitės–Ežerėnų–Čiornyj Brod (dabar Visaginas) siaurojo geležinkelio ruožą.

Eglaitės karo komendantas klausė, ar su latviais yra sudaryta atitinkama sutartis ir ar galima leisti veikti Lašų karo komendantūrai³⁴.

Nelaukdamas atsakymo iš Kauno, lapkričio 28 d. Eglaitės karo komendantas išleido ir gyventojams išplatino su šia situacija susijusį įsakymą:

„1. *Visus įsakymus, atiduotus latvių komendantui, skaitau neturinčius vertės.*

Gyventojams griežtai įsakau pildyti mano įsakymus.

Už peržengimą mano įsakymų prasikaltę bus traukiami atsakomybėn.

2. *Visą karišką turtą (pavyzdžiui, valdiškus rūbus, ratus, katilus ir ypač ginklus) įsakau laike trijų dienų nuo dienos įsakymo paskelbimo atiduoti Eglaitės karo komendantūron.*

Neišpildę įsakymo bus baudžiami 2 savaitėm arešto ar bauda iki 1000 rublių.“³⁵

Gyventojai buvo sutrikę, nebežinojo, kieno įsakymus reikia vykdyti, nes ir latvių Lašų valsčiaus karo komendantas vyr. ltn. Vojevodskis lapkričio 1 d. įsakyme nurodė klausyti tik jo įsakymų, o už nepaklusimą gąsdino karo lauko teismu ir 1000 rublių bauda³⁶.

³⁴ P. Januškevičiaus 1919-11-27 raštas Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus viršininkui. *Ten pat*, f. 929, ap. 4, b. 33, l. 11–12.

³⁵ Eglaitės karo komendanto įsakymas Nr. 3. 1919 m. lapkričio 28 d. *Ten pat*, l. 6.

³⁶ Приказъ № 2. Лассенскій участковій комендантъ. 1 ноября 1919 г. *Ten pat*, l. 4 a. p.–5.

Eglaitės
Karo Komendanto
Isakymas №4.

§1.

Atrastoju paresto man rajo-
no gyventojams žinia, kad visi
piliečiai gyvenantieji zonoje Srei-
lometrai ir žiemius nuo kelio
Plurist - Lassen - Subat,
Šlosbergo valščiaus ir Pluristos
valščių: Lašu, Svrenteno, ir
Steinze priklauso man,
todėl griežtai isakau visiems mi-
neto barto piliečiams pildyti mano
isakymus.
— už paržengimą mano isakymų
rasi prasikaltę bus Karo Valdžia
patraukti atsakomyben su laqg
Karo laiko baudžia mojo statuto.

Eglaitės Karo Komendantas

Vyresnysis Leitenantas

1d. koros m. 1920 m.
Eglaitė.

Latvijos rytų fronto vadas
plk. Peteris Radziņš ([https://
www.bing.com/images/](https://www.bing.com/images/))

Gruodžio 4 d. II brigados vadas gavo Latvijos kariuomenės vyriausiojo vado telefonogramą, perduotą per Latvijos rytų fronto vadą plk. Peterį Radziņšą (*Pēteris Valdemārs Radziņš*), kurioje jis pareiškė protestą dėl to, kad lietuviai, nepranešę latviams, užėmė Subatę, ir pareikalavo, kad jie jokiais sumetimais daugiau nebandytų užimti Latvijos teritorijų³⁷.

Gruodžio 5 d. lietuvių brigados vadas per Latvijos kariuomenės Trečiojo Jelgavos pulko vadą kreipėsi į Latvijos Rytų fronto vadą nurodydamas, kad visa teritorija už 5 km į šiaurę nuo kelio Subatė–Eglaitė–Alūksta, kovose išlaisvinta iš bolševikų ir nušlakstyta lietuvių karių krauju, yra Lietuvos kariuomenės žinioje ir yra jai reikalinga kaip užnugario teritorija³⁸.

Gruodžio 7 d. buvo gautas atsakymas į Eglaitės karo komendanto lapkričio 27 d. raštą, kuriame nurodyta, kad kariuomenės vado įsakymu Lietuvos kariuomenės užimtoje teritorijoje Daugpilio rajone jokių latvių įstaigų negali būti³⁹. Tiesa, apie šį sprendimą Eglaitės karo komendantas buvo informuotas anksčiau, nei gautas oficialus raštiškas atsakymas, iš karto, kai tik Lietuvos kariuomenės vyriausiasis vadas užrašė rezoliuciją. Komendantas buvo informuotas, kad kariuomenės vyriausiasis vadas, gavęs jo lapkričio 27 d. raštą, atsakė, „*jog jokių valdiškų įstaigų latvių valstybės mūsų rajone Daugpilio fronto būti negali*“⁴⁰.

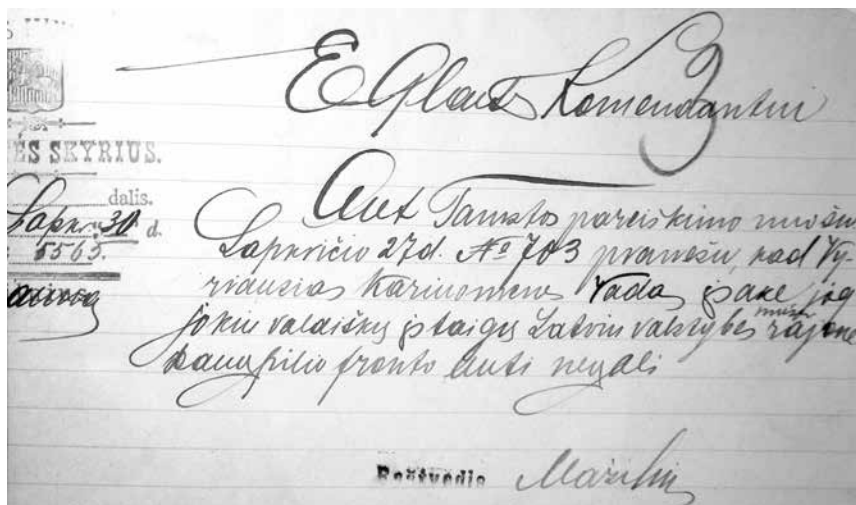
Taigi, atsakymas buvo labai trumpas, bet kategoriškas. Siekdamas išvengti tarptautinių nesusipratimų, Daugpilio grupės vadas gruodžio 12 d. dar kartą kreipėsi į Lietuvos kariuomenės vyriausiąjį vadą, bandy-

³⁷ Телефонограмма № 683/80 командующему II литовской бригадой. 4-XII-1919. *Ten pat*, ap. 3, b. 43, l. 18.

³⁸ Командующему восточным фронтом Латвии. 1919-XII-5. *Ten pat*, ap. 1, b. 362, l. 5.

³⁹ Krašto apsaugos ministerijos Rikiuotės skyriaus raštas II brigados vadui. *Ten pat*, ap. 3, b. 43, l. 51.

⁴⁰ Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus 1919-11-30 raštas Eglaitės karo komendantui. *Ten pat*, ap. 4, b. 33, l. 3.

Generalinio štabo Rikiuotės skyriaus 1919-11-30 raštas Eglaitės karo komendantui
(LCVA, f. 929, ap. 4, b. 33, l. 3)

damas išsiaiškinti karinės vadovybės poziciją dėl tolesnių veiksmų: ką daryti su latvių karo komendantūromis, kurių komendantų įsakymai paprastai prieštarauja lietuvių įsakymams. Jis pasiūlė dvi išeitis: arba įsakyti latvių karo komendantūroms pasitraukti už fronto linijos 5 km nuo kelio Subatė–Alūksta, arba, kol bus nustatytos skiriamosios linijos, neleisti, kad latvių komendantų įsakymai būtų vykdomi⁴¹.

Eglaitės lietuvių karo komendantūros komendantas gruodžio 24 d. su pasiūlymu atitraukti komendantūras kreipėsi į Alūkstos apskrities latvių karo komendantą, tačiau latviai apie komendantūrų atitraukimą nenorėjo nė girdėti. Gruodžio pabaigoje lietuvių karo komendantas gavo Alūkstos latvių karo komendanto atsakymą, kad ši apskritis paklūsta Latvijos kariuomenės Rytų fronto vadui⁴². Alūkstos latvių karo komendantas kartu atsiuntė raštą ir Lietuvos kariuomenės II brigados vadui, kuriame, be kita ko, labai įsakmiai nurodė, kad be Rytų fronto vado leidimo į Alūkstos apskritį negali būti įvesti nauji lietuvių kariniai daliniai. Alūkstos apskrities komendantas pareikalavo, kad II brigados vadas apie šį reika-

⁴¹ 1919-12-13 raštas vyriausiajam kariuomenės vadui Nr. 131C. *Ten pat*, ap. 3, b. 43, l. 72.

⁴² Raštas Alūkstos karo komendantui. *Ten pat*, l. 24.

lavimą informuotų visus jam pavaldžius karinius dalinius⁴³.

1920 m. sausio pradžioje Lietuvos kariuomenės II brigados štabo viršininkas kpt. Balys Giedraitis atsakomajame rašte Alūkstos latvių karo komendantui pažymėjo, kad Daugpilio grupės vadas nemato galimybės ką nors keisti Lietuvos kariuomenės užimtose teritorijose. Siekdamas išvengti nesusipratimų, jis pasiūlė rekomenduoti Latvijos kariuomenės vyriausiajam vadui kreiptis į Lietuvos kariuomenės vyriausiąjį vadą ir į kaip tik tuo metu vykusį Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Suomijos vyriausiųjų kariuomenės vadų suvažiavimą ir visus neatidėliotinus klausimus bandyti išspręsti ten⁴⁴.

Taigi, atrodė, kad padėtis be išeities. Kadangi gražiuoju susitarti nepavyko, nuspręsta neleisti, kad Lietuvos kariuomenės kontroliuojamoje teritorijoje būtų vykdomi Latvijos karo komendantų nurodymai.

Susidarius tokiai situacijai, Eglaitės miesto ir apskrities komendantui vyr. lttn. P. Januškevičiui teko dar kartą priminti vietos gyventojams apie lietuvių komendantūros egzistavimą. Tai jis pabrėžė savo 1920 m. kovo 1 d. įsakyme:

„Atkartoju pavesto man rajono gyventojams žinią, kad visi piliečiai, gyvenantieji zonoje 5 kilometrai į žiemius⁴⁵ nuo kelio Illukst–Lassen–Subat, Šliosbergo valsčiaus ir Ilukstos valsčių: Lašų, Sventeno ir Šteinzee, priklausančių man, todėl griežtai įsakau visiems minėto baro piliečiams pildyti mano įsakymus.

Už peržengimą mano įsakymų visi piliečiai bus Karo Valdžia patraukti atsakomybėn sulig Karo laiko baudžiamojo statuto.“⁴⁶

Kovo 1 d. Eglaitės karo komendantui buvo pavaldūs 95 kareiviai ir 2 laisvai samdomi tarnautojai. Komendantūra turėjo 7 arklius. Tiesa, 39 kareiviai buvo laikinai komandiruoti į Eglaitės karo komendantūrą⁴⁷. Taigi, jos komendantas tiesiogiai disponavo nemenka karine jėga, be to,

⁴³ Latvių Alūkstos apskrities komendanto raštas Lietuvos kariuomenės II brigados vadui. *Ten pat*, l. 25.

⁴⁴ Raštas Nr. 108 Alūkstos apskrities komendantui. *Ten pat*, ap. 1, b. 362, l. 4.

⁴⁵ Žiemiai – šiaurė (G. S.).

⁴⁶ Eglaitės karo komendanto įsakymas Nr. 4. 1920 m. kovo 1 d. LCVA, f. 10, ap. 1, b. 22, l. 15.

⁴⁷ Žinios apie žmonių ir arklių sąstatą ant 1 d. kovo 1920 m. Eglaitės karo komendantūroje. *Ten pat*, b. 25 (lapas nenumuotas).

komendantūra prireikus bet kada galėjo būti sustiprinta.

Lašų ir Šlosbergo valsčiuose, vadovaujantis Lietuvos įstatymais, 1920 m. kovo 3 d. buvo surengti rinkimai į valsčių tarybas. Rinkimams bandė sutrukdyti latvių karo komendantas. Jis nurodyme Lašų valsčiaus vykdomajam komitetui griežtai uždraudė dalyvauti kokiuose nors susirinkimuose, rinkimuose, ir įsakė vykdyti tik Latvijos įstatymus ir valdžios nurodymus. Nepaklususius žadėjo bausti pagal karo meto įstatymus⁴⁸. Tačiau, nepaisant jo grasinimų, rinkimai įvyko.

Nors lietuviai ir draudė, latviai nesiliovė agituoti vietos gyventojų, todėl komendantui teko keletą agitatorių suimti, tarp jų ir Lašų valsčiaus valdybos sekretorių Vilį Galvaną. Tiesa, vėliau, įsikišus Latvijos užsienio reikalų ministerijai, buvo paaiškinta, kad jis suimtas už bolševikinę agitaciją⁴⁹. Suėmimo metu Eglaitės karo komendantas iš jo konfiskavo latviškus apskritį ir kampinį antspaudus ir kai kuriuos Lašų valsčiaus komendanto įsakymus⁵⁰. Be to, komendantas prieš latvių propagandą ėmėsi atsakomųjų veiksmų. Pradėta agituoti, kad Latgala prisijungtų prie Lietuvos. Komendantui pavyko sutelkti agitatorius ir surinkti 440 Bebrenės valsčiaus gyventojų parašų po prašymu Bebrenės valsčių prijungti prie Lietuvos. Surinktus parašus komendantas perdavė Lietuvos užsienio reikalų ministerijai⁵¹. Tiesa, vėliau, balandžio mėn., Latvijos valdžiai pasitaikius progai pradėjus pasirašiusiuosius areštuoti, kai kurie savo parašų išsigynė (Jonas Bružikas, Juozas Čamanas, Antanas Tarnanis, Juozas Steponavičius), aiškindami, kad jų parašus suklastojo Stasys Miškanas⁵². Komendantūros kariai tarp vietos gyventojų intensyviai platino Generalinio štabo Literatūros skyriaus parengtas ir išspausdintas proklamacijas latvių kalba. Tačiau analogiškas proklamacijas vietos gyventojams dalijo ir latviai⁵³.

⁴⁸ Перевод с латышского. Лассенсому волостному исполнительному комитету. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 43.

⁴⁹ Eglaitės karo komendanto pareiškimas. 1920-05-11. *Ten pat*, l. 89–90.

⁵⁰ Заявление господину Лассенскому участковому коменданту. *Ten pat*, l. 79.

⁵¹ Komenanto vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *Ten pat*, b. 1, l. 20. a. p.

⁵² Protokolas. 1921-04-27. *Ten pat*, b. 29, l. 97.

⁵³ Eglaitės komendanto 1920-05 raštas Vietinės kariuomenės brigados vadui. *Ten pat*, f. 929, ap. 1, b. 362, l. 11.

Viena lietuvių platinamų proklamacijų latvių kalba skelbė:

„Piliečiai!

Ar tu nori ponų vergiją atnaujinti?

Jei tu nori, tai prisijunk prie Latvijos.

Ar nematai, kokiais keliais dabar Latvija eina? Latviuose nėra duonos, viskas šmugeliuojama iš Lietuvos. Latvių valdžia išleido savo pinigų be jokios garantijos, todėl jų vertė mažesnė negu bolševikų. Latvijos skolos auga kasdien didesnės. Kas jas išmokės? – Jūs! Visi vyrai Latvijoje, jauni ir seni, sumobilizuoti, nėra kam žemę dirbti. Laukai neapsėti.

Kokia ateitis permatoma Latvijoje – brangis ir badas!

Ir prie to valdžiai mokesčiai didesni negu pas mus Lietuvoje. Ten jau, kad užsimokėti valdžiai, paskutinius marškinius velka.

Dabartinė valdžia Latvijos susidraugavo su lenkų dvarininkų-ponų valdžia. Kaip baronai Kurzemėje ir Vidzemėje, taip lenkų dvarininkai Latgalijoje ir Lietuvoje – vieni kitiems lygūs.

Ir Kuršo baronai, ir Latgalijos ir Lietuvos lenkai ponai – visų aršiausi mūsų priešai; argi latviai nori lenkams padėti įvesti Lietuvoje lenkų ponų valdžią. Tie, kurie su lenkais sutraukę savo karo pajėgas prie Lietuvos rubėžių, kad padėti lenkų generolams ir ponams atimti žemę, prigulindį Lietuvos darbininkams.

Kas pirmieji padavė broliškai ranką – pagelbėti prieš vokiečius – ar ne Lietuva? ir kaip jie nori atsimokėti!

Lietuvos pilietai! Ar nori sunkiausią naštą nešti, ar nori būti kankinamam ir koliojamam „leltais ir gyvuliais“, tai eik prie Latvių valdžios, kuri susidraugavo su lenkais, eik, dėkis prie Latvijos.

Pilietai! Jei tu nori būti liuosas, nori gauti žemės, mažesnius mokesčius mokėti – rink į Steigiamąjį Seimą – palink prie Lietuvos.

*Lietuvos Šiaurės apsaugos komitetas.*⁵⁴

⁵⁴ Piliečiai. *Ten pat*, l. 16.

14 Brali Latveeši!

Jusu valdibai un jums grib tagad eerunat, kad mes Leetaveeši pardevamees vaceešem.

Brali latveeši—neticeet tam. Vai tad nesaproteet kas to dara? TAS IR VACU BARONU UN POLU MUIŽNEEKU DARBS. Vini grib saridit Latveešus ar leetaveem, kad tas tautas padarit par vergeem, kad neatdot valdibas stradneeku rokas un caur tu tautu asineem savus muižas izglābt! Tagad Leetava nav neveena vaceeša, visi ir izdziti no Leetavas zemes.

To bridi, ka Bermonta gaujas staveja Jelgava, Leetavas kara speks naca palidziba jums, ta pat ka palidzeja pret leelineeķeem.

Taja laika, ka leetaveeši un latveeši cinijas pret leelineeķeem, poļi no pakāļas uzkrīta uz leetaveešem, kad izglābt savas muižas, ta pat ka darija Needras valdība ar latveešem Latvija.

Poļu rokas ir Leetavas sirds „Vilnius” un daudz citu zemju, kur musu brālī ceeš poļu jugu.

Ka baroni gribeja sanicināt latveešus, ta poļi grib leetaveešus padarit par saveem kalpeem.

Brali latveeši! Poļi grib ka pee ta netīra darba, pee ta Judas darba, pee vinu muižu glābšanas jus vineem palidzība sneegtu.

Jus nepadodatees viniu provokacijai!

Nost baronus, polus, muižneekus un viniu kalpus—vergus!

Lai dzīvo saveenība starp latveešem un leetaveešem!

Ja mes busim kopa—kas drikstes eet pret mums?

Lai dzīvo brālība un veenība starp Latvijas un Leetavas?

Lai dzīvo Latvija un Leetava—tas divas brāļu tautas.

Leetavas apsargašanas
komiteja.

12

Pilsoni!

Vai tu gribi kungu verdzibu Atjaunot?

Nu ja tu gribi, tad peeveenojees pee Latvijas.

Vai tad tu neredzi kadais celais tagad Latvija eet?

Latvija NAV MAIZES, viskas jašmugulo no Leetavas. Latvju valdiba izlaida savu naudu bez jebkadas garantijas, tam del vinu vertiba mazaka ka leelineeku. Latvijas paradi aug katru deenu vis leelaki. Kas vinus samaksas?—Jus!

Visi viri Latvija, jauni un veci mobilizet, nav kam zeme apstradat. Lauki neapseti!

Kas nakotne paredzama Latvija—dargums un bads! Un pee tam valdibas nodokli daudz leelaki ka pee mums Leetava. Tur jau tagad beidzamas krekles jaatdod, kad samaksat nodoklus.

Tagadeja Latvijas Valdiba sadraudzejas ar polu muižneeku valdiba. Ka baroni Kurzeme un Vidzeme, ta polu muižneeki cekš Letgalijas un Leetavas—veeni otrim lidzigi.

Ka kurzemneeku baroni, ta Letgalešu un Leetaveešu polu kungi ir visteelelakee musu eenaidneeki; Vai tad latveeši grib poleem palidzet eevest Leetava polu kungu valdibu? Vini sariditi no poleem savelk sava kara speku pee Leetavas robezeem kad palidzet polu generaleem un kungeem atnemt to zeme, kas peedar Leetavas stradneekeem?

Kas tad pirms sneedza bratu palidzibas roku pret vaceseem, vai ne Leetava? un ka vini grib atmaksat!

Leetavas pilsoni! Ja nu tu gribi vis grutaku nasta nest un but nicinatam un lamotam par „leiti un lopu”, tad ei pee Latvijas valdibas kas sadraudzejas ar poleem—ei pee Latvijas!

Pilsoni! Bet ja tu gribi but brivs, gribi zemes dabut, mazak nodokļu maksat—vele Dibinajamo Seimu taisnas jaudes valdibu—paleec pee Leetavas!

Leetavas apsargašanas
komiteja zeemeļos.

Tokia aktyvi lietuvių veikla, matyt, buvo efektyvi ir labai siutino latvius, todėl jie lietuvių proklamacijas ir lapelius ėmė versti į anglų kalbą ir platinti užsienio valstybių misijoms. Tai pasiteisino, nes Didžiosios Britanijos karinės misijos vadovas gen. Arturas Turneris (*Arthur A. Turner*) viešai ėmė reikšti „*didžiausią nepasitenkinimą*“ šia lietuvių veikla⁵⁵.

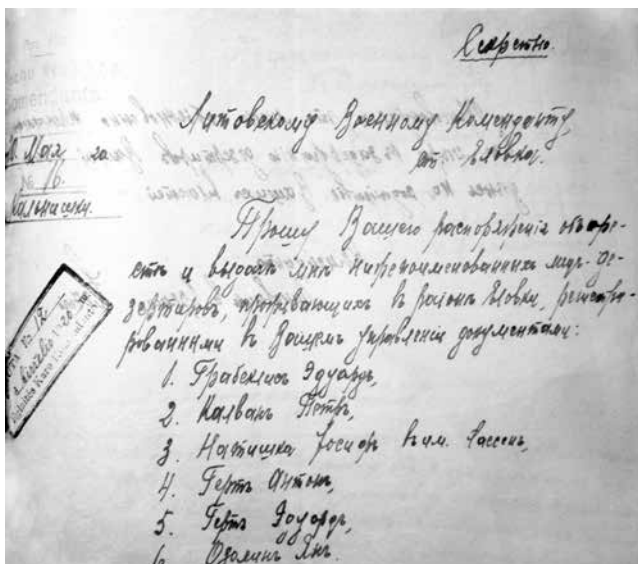
Nuo pat pirmųjų komendantūros egzistavimo dienų Eglaitės karo komendantui teko bendrauti su kolegomis latvių karo komendantais. Neretai šie veiksmai nebuvo labai draugiški. Eglaitės komendantas bandė neleisti latvių komendantams vykdyti jokių administracinių veiksmų Eglaitės komendantūros teritorijoje. Latviai tai mėgino ignoruoti. 1919 m. gruodžio 9 d. latvių Alūkostos komendantūros komendantas pasiuntė karo valdininką Miežaraunį, lydimą 2 kareivių, į Lašus areštuoti pabėgusio Latvijos kariuomenės 3-iojo Mituvos pulko kareivio Juozapo Čepėno. Tiesa, komendantas atsiuntė raštą Eglaitės komendantui, prašydamas padėti pasiųstiems latvių komendantūros kariams. Kadangi Eglaitės komendantas tokio leidimo veikti savo teritorijoje nedavė, o latviai nepakluso, karo valdininkas ir jį lydintys kareiviai buvo areštuoti. Alūkostos komendantas Ivanas Feldmanas dėl to protestavo ir reikalavo sulaikytuosius paleisti⁵⁶.

Tačiau tarp konkuruojančių komendantūrų vyko ir bendradarbiavimas gaudant ir išduodant viena kitai latvių ir lietuvių dezertyrus, suimant nusikaltėlius ir panašiais klausimais. Per 1920 m., iki latviai iš Eglaitės išstūmė lietuvių komendantūrą, ji sulaikė net 282 Lietuvos kariuomenės dezertyrus⁵⁷, talkino suimant Latvijos kariuomenės dezertyrus.

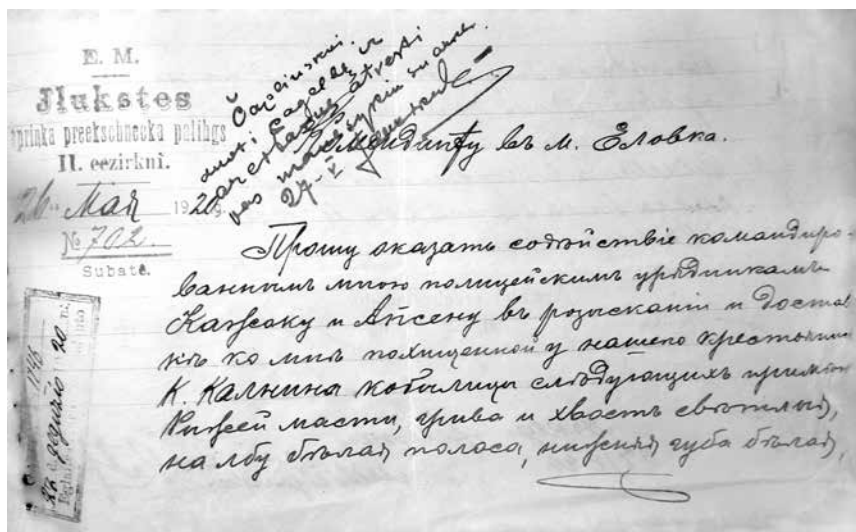
⁵⁵ Karo atstovo Latvijoje kpt. L. Natkevičiaus raštas Nr. 466 Generalinio štabo viršininkui. *Ten pat*, b. 363, l. 144.

⁵⁶ Alūkostos komendanto raštas Eglaitės komendantui Nr. 254. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 34.

⁵⁷ Vietinės kariuomenės brigados štabo viršininko 1921-03-21 pranešimas Generalinio štabo viršininkui. *Ten pat*, f. 929, ap. 1, b. 64, l. 52.

Lašų latvių komendanto prašymas sugauti latvių dezertyrus (LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 92)

Prašymas surasti pavogtą arklį (LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 93)

Kadangi Eglaitės komendantūra buvo veikiančio fronto zonoje, per ją į įvairius karinius dalinius vyko tiek karininkai, tiek kareiviai, kuriais komendantui reikėjo pasirūpinti: nukreipti į paskirties vietas, kartais suteikti nakvynę, aprūpinti maistu. Visi atvykę į Eglaitę kariai ir neturintys leidimų ar kitų patvirtinančių dokumentų asmenys nedelsdami turėjo registruotis Eglaitės karo komendantūroje, ir komendantui tekdavo spręsti, ką su jais daryti. Šis darbo baras buvo ištis milžiniškas. Palyginkime 1919 m. gruodį ir 1920 m. sausį apsilankiusių Eglaitės karo komendantūroje skaičių. 1919 m. gruodžio mėn. Eglaitės komendantūroje apsilankė 26 karininkai, atitinkamai 1920 m. sausio mėn. – 15 karininkų, 1919 m. gruodžio mėn. – 681 kareivis, 1920 m. sausio mėn. – 777 kareiviai. Komendantui buvo perduota belaisvių: 1919 m. gruodžio mėn. – 307, 1920 m. sausio mėn. – 226. Be to, komendantūroje 1919 m. gruodžio mėn. apsilankė 66 civiliai asmenys, 1920 m. sausio mėn. – 89⁵⁸.

1920 m. balandžio 20 d. Eglaitėje buvo įsteigta V belaisvių stovykla. Jos komendantu paskyrus krn. Petrą Voronenką (Voronenko)⁵⁹, Eglaitės karo komendantui tapo paprasčiau administruoti perduotus karo belaisvius.

Fronte esantys kariai neretai nusikalsdavo ir už šiuos nusikaltimus dalinių vadai jiems skirdavo įvairias bausmes, tarp jų ir sulaikymą kelioms dienoms areštinėje. Kadangi fronto sąlygomis ne visada buvo įmanoma įrengti tinkamas areštines, tokia areštinė buvo įrengta Eglaitės karo komendantūroje. Taigi, Daugpilio fronte esančių karinių dalinių vadai nusižengusius ir areštinės bausme nubaustus karius jos atlikti siųsdavo į Eglaitės karo komendantūrą. Kartais suimtieji Eglaitės areštinėje išbūdavo gana ilgai. Antai 1919 m. lapkričio 6 d., įtariant 152 000 caro rublių iš M. Chaimsono vagyste ir jo nužudymu bei kariams skirtos druskos bolševikams pardavimu, buvo suimti 9 Antrosios baltgudžių kuopos kareiviai. Jie Eglaitės karo komendantūroje išbuvo beveik mėnesį, iki kariuomenės tyrėjai atliko tyrimą⁶⁰.

⁵⁸ Dienynas apsistotų kareivių, belaisvių ir civilių. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 5, l. 176.

⁵⁹ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė. 1918–1920, p. 147.

⁶⁰ Секретно. Журналъ военныхъ действий I-ой отдельной пехотной белорусской роты. Ноябрь 1919. LCVA, f. 908, ap. 1, b. 36, l. 13.

Arėstuotųjų registracijos knygos fragmentas (LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 32)

Eglaitę užėmus Lietuvos kariuomenei, Latvijos traukinių eismas per Eglaitės geležinkelio stotį iki Čiornyj Brodo stoties buvo uždraustas. 1919 m. gruodžio 10 d. Latvijos geležinkelio 2-ojo eksploatacijos skyriaus viršininkas raštu kreipėsi į Eglaitės karo komendantą, prašydamas paaiškinti, kada latviams bus leista naudotis geležinkelio atšaka nuo Eglaitės iki Čiornyj Brodo, kad ja galėtų vykti įvairių misijų atstovai, grįžtantys iš Rusijos pabėgėliai ir gyventojai, būti vežami Latvijos kariuomenei kariniai kroviniai. Eksploatacijos skyriaus viršininkas klausė, jei Latvijos traukiniais negalima gabenti visų trijų kategorijų krovinių, kokius galima⁶¹. Šį raštą Eglaitės komendantas persiuntė Lietuvos kariuomenės Daugpilio grupės vadui, o šis savo ruožtu kreipėsi į kariuomenės vadovybę. Buvo gautas Krašto apsaugos ministerijos valdytojo ir Lietuvos kariuomenės vyriausiojo vado gen. lt. Prano Liatuko atsakymas, kad visi geležinkeliai,

⁶¹ Вєсма спешно. Коменданту станції Литовских жел. дорог. 10 декабря 1919 г. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 35.

kurie yra Lietuvos kariuomenės užimtoje teritorijoje, priklauso Lietuvai. Latvių prie šių geležinkelių administravimo buvo įsakyta neprileisti, tačiau gen. lt. P. Liatukas sutiko atnaujinti Latvijos traukinių nuo Eglaitės iki Čiornyj Brodo judėjimą, tačiau latviams juo naudotis leido tik kiekvienam traukiniui gavus lietuvių leidimą iš Kauno⁶². Gruodžio 12 d. vyr. lt. P. Januškevičius išsiuntė raštą Latvijos geležinkelių valdybai, kuriuo pranešė, kad per Eglaitės geležinkelio stotį leidžiama vykti Latvijos traukiniams, kuriais vyksta karinės ir kitos misijos atstovai, taip pat gabenantiems karinius krovinius Latvijos kariuomenei, bet tik gavus tam leidimą⁶³.

1920 m. Vasario 16-ąją II brigados vadas visiems fronte esantiems daliniams įsakė, kiek leidžia sąlygos, paminėti iškilmingai. Daugpilio grupės kariams kaip pagrindinė iškilmių vieta buvo parinkta Eglaitė, o tai buvo nemažas iššūkis jos karo komendantūrai, nes beveik visa organizacinė veikla buvo pavesta Eglaitės karo komendantui. Eglaitės bažnyčioje Trečiojo pėstininkų pulko karo kapelionas Daugpilio grupės kariams laikė iškilmingas pamaldas. Po mišių vyko paradas, kuriam vadovavo Šeštojo pėstininkų Pilėnų kunigaikščio pulko vadas plk. lt. Jurgis Butkus⁶⁴.

Kadangi Pirmojo pasaulinio karo metais šiose teritorijose vyko pozicinis karas, ten buvo palikta daug įvairiausių įtvirtinimų, metalinių konstrukcijų,

Eglaitės katalikų bažnyčia (<https://lt.wikipedia.org/wiki/Eglait%C4%97>)

⁶² Gen. lt. P. Liatuko telefonograma II brigados vadui. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 43, l. 52.

⁶³ Начальнику 2 эксплуатирного отдела Управлния ж. д. Латвии. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 38.

⁶⁴ III brigados štabo 1920-02-14 telefonograma 3-iojo, 6-ojo ir 9-ojo pėstininkų pulkų, Baltgudžių bataliono vadams, Eglaitės karo komendantui. *Ten pat*, f. 511, ap. 1, b. 29, l. 136.

bėgių ir kt., o Lietuvos kariuomenei to labai trūko, fronte esantys kariniai daliniai ne tik laikė fronto su raudonarmiečiais liniją, bet ir surinko išmėtytus reikalingus daiktus, o per Eglaitės karo komendantūrą visa tai buvo išgabenta į Lietuvą⁶⁵. Iki 1920 m. gegužės 10 d. į Lietuvą komendantas išsiuntė 63 vagonus karo grobio, daugiausia – geležies, skirtos inžinerijos dalinių poreikiams⁶⁶.

Pažymėtina, kad kariuomenės, ypač geležinkelio, poreikiams reikalinga medžiaga labai domino ir latvius. Kadangi Eglaitės karo komendantas kartu ėjo ir Eglaitės geležinkelio stoties ir geležinkelio ruožo komendanto pareigas, jam pavaldūs buvo apie 200 geležinkelininkų. Bet jie buvo labiau lojalūs Latvijai, o ne Lietuvai, todėl neretai vykdė Latvijos valdžios nurodymus. 1919 m. gruodžio pradžioje latviai geležinkelininkai surinko įvairių priemonių, daugiausia siaurojo geležinkelio vagonėlių, jas sukrovė ant 19 platformų ir be Eglaitės karo komendanto žinios bandė išvežti į Latviją. Tačiau jiems nepavyko. Sužinojęs apie parengtą sąstatą, komendantas jį konfiskavo, sudaryta komisija, vadovaujama karo valdininko V. Vernickio, visą konfiskuojamą turtą aprašė⁶⁷. Geležinkelio stoties vir-

Eglaitės geležinkelio stotis (<https://www.railwaymuseum.lv/lv/collection-online/foto-eglaines-stacija>)

⁶⁵ Aktas Nr. 5. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 27.

⁶⁶ Komendanto vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *Ten pat*, l. 20 a. p.

⁶⁷ Aktas. *Ten pat*, l. 3.

šininkas paaiškino, kad jis taip elgėsi gavęs žodinį Latvijos valdžios nurodymą⁶⁸. Konfiskuotas sąstatas buvo išsiųstas į Lietuvą.

Tačiau Latvijos atstovų tai nuo panašių veiksmų nesulaikė. Karas su latviais geležinkelininkais nebuvo baigtas. 1920 m. kovo 22 d. paaiškėjo, kad jie naktį į Latviją išsiuntė platformų su keliais šimtais pūdų geležies, kuri turėjo būti išvežta į Lietuvą, sąstatą. Tai sužinojęs komendantas areštavo stoties viršininką ir vyresnįjį geležinkelininką. Komendantui pareikalavus grąžinti neteisėtai išvežtas platformas, buvo atsakyta, kad sąstatas sulaikytas Bebreinėje, iki bus viskas išsiaiškinta.

Buvo apklausti ne tik sulaikytieji, bet ir visi stoties darbininkai ir tarnautojai. Tardomi stoties viršininkas Martynovas ir vyresnysis geležinkelininkas prisipažino, kad šį krovinį, apie 600 pūdų geležies, latviai bandė išvežti dar lapkričio mėnesį, bet tuo metu tai padaryti sutrukdė komendantas vyr. lt. P. Januškevičius, taip pat, kad sąstatą į Latviją nukreipė Latvijos valdžios žodiniu įsakymu⁶⁹, todėl Eglaitė komendanto nurodymu kovo 23 d. buvo areštuotas į Eglaitę atvykęs Latvijos traukinys⁷⁰, lokomotyvas ir du vagonai, vykstantys į Ežerėnus. Be to, nesulaukęs jokio atsakymo iš latvių, tos pačios dienos vakare komendantas sustabdė Latvijos traukinių eismą geležinkelio linija Bebreinė–Eglaitė⁷¹. Komendanto sprendimui pritarė ir krašto apsaugos ministras, įsakęs traukinio nepaleisti, iki latviai grąžins išvežtą metalo krovinį⁷². Dėl areštuoto traukinio protesto notą Lietuvai atsiuntė Latvijos užsienio reikalų ministerija, prašydama traukinį nedelsiant paleisti⁷³. Tačiau Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo viršininkas per Lietuvos įgaliotąjį atstovą Latvijoje pranešė, kad prašymas bus patenkintas tik tada, kai latviai grąžins neteisėtai išvežtos geležies krovinį⁷⁴.

Balandžio mėn. Kalniškio kaime, kur buvo apsistoję latvių Lašų ko-

⁶⁸ Aktas. *Ten pat*, b. 29, l. 38.

⁶⁹ Kvota. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 363, l. 99–103; Aktas. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 38.

⁷⁰ Labai skubi Eglaitės karo komendanto 1920-03-24 telefonograma Nr. 54 Lietuvos geležinkelių karo viršininkui. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 21, l. 25.

⁷¹ Eglaitės karo komendanto 1920-03-24 telefonograma Nr. 55 Lietuvos geležinkelių karo viršininkui. *Ten pat*, l. 26.

⁷² Generalinio štabo geležinkelių karo viršininko telefonograma Nr. 103. *Ten pat*, f. 929, ap. 1, b. 363, l. 95.

⁷³ Latvijos užsienio reikalų ministerijos 1920-04-08 nota Nr. P.949/5297. *Ten pat*, l. 54.

⁷⁴ Karo atstovui Latvijoje kpt. Natkevičiui. Generalinio štabo viršininko 1920-04-26 raštas Nr. 3051. *Ten pat*, l. 90.

mentantūra, kareiviai ėmė kirsti mišką – ąžuolus, pušis ir kitus medžius. Eglaitės karo komendantui teko įsikišti, kad šie darbai būtų sustabdyti⁷⁵.

Viena komendanto funkcijų buvo prižiūrėti, kad gyventojai vykdytų vietos valdžios nurodymus, jis turėjo teisę nusižengusiuosius bausti. Nuo 1919 m. spalio 25 d. iki 1920 m. gegužės 10 d. vietos gyventojai turėjo sumokėti komendanto skirtas pinigines baudas – 2645 auksinus ir 4530 carinių rublių. O pačios komendantūros 7 mėn. išlaikymas kainavo 83777 auksinus ir 26 skatikus⁷⁶.

Žiemos sąlygomis Daugpilio fronte esančiuose Lietuvos kariuomenės daliniuose, trūkstant maisto ir aprangos, padaugėjo su tuo susijusių nusi Kaltimų. Kareiviai, dažniausiai naktimis, savavališkai pasišalinę iš karinių dalinių, ėjo plėšikauti. Gyventojai ėmė skųstis Eglaitės karo komendantui. Daugiausia skųstasi Baltgudžių bataliono kariais, kurie pradėjo „rekvizuoti“ vietos gyventojų gyvulius. Dėl to Eglaitės karo komendantas vyr. lt. P. Januškevičius kreipėsi į divizijos vadą gen. lt. Jonas Galvydį-Bykauską. Jis reagavo žaibiškai. Visų divizijos karinių dalinių vadams buvo išsiųsta skubi telefonograma, kurioje divizijos vadas griežtai nurodė imtis visų priemonių panašioms reiškiniams užkardyti. Jis įsakė nuolat, o naktį – kelis kartus tikrinti, ar visi kareiviai vietose, ar nėra savavališkai pasišalinusių, o sugautus plėšikaujant bausti be gailesčio⁷⁷. Nors duomenų apie tai ir nepavyko rasti, manytina, kad tokia griežta jo reakcija turėjo sumažinti plėšimo atvejų skaičių.

1920 m. vasario 23 d. buvo įsteigta Vietinės kariuomenės brigada, o jos vadu paskirtas gen. lt. Pranas Liatukas⁷⁸. Eglaitės komendantas tapo pavaldus Vietinės kariuomenės brigados vadui.

⁷⁵ Латышскому участковому коменданту. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 86.

⁷⁶ Komenanto vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-05-10 pareiškimas Krašto apsaugos ministerijos kanceliarijos viršininkui. *Ten pat*, b. 1, l. 20 a. p.

⁷⁷ III brigados štabo 1920-02-15 telefonograma Nr. 99 3-iojo, 6-ojo ir 9-ojo pėstininkų pulkų, Baltgudžių bataliono vadams, 2-ajai ir 3-iajai baterijoms. *Ten pat*, f. 511, ap. 1, b. 29, l. 146.

⁷⁸ Lesčius, V. Lietuvos miestų ir apskričių karo komendantūros 1918–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 15, Vilnius 1998, p. 141.

Vietinės kariuomenės brigados vadui tapo pavaldūs visi formuojamos karo metais kariuomenės atsargos daliniai, iki 1920 m. gegužės pradžios – ir visos karo komendantūros. Nuo 1920 m. liepos 30 d. brigados vado žinion buvo paskirtas Krašto apsaugos ministerijos Mobilizacijos skyrius, o rugpjūčio 12 d. – visos belaisvių stovyklos ir jų valdyba. Vietinės kariuomenės brigada egzistavo iki 1923 m. birželio 30 d. Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 157–158.

EGLAITĖS KARO KOMENDANTŪRA KONFLIKTO TARP LIETUVOS IR LATVIJOS KARIUOMENIŲ METU

Jau 1920 m. liepos pabaigoje pastebimai ėmė prastėti lietuvių ir latvių santykiai. Liepos 25 d. Šeštojo pėstininkų pulko žvalgai, stebėdami didžiulį Latvijos kariuomenės aktyvumą, išsiaiškino, kad į Bebrenę (tada vadintą Bevern) (latv. *Bebrene*), Dvietės ir Ilzmuizos (latv. *Ilzmuīža*) dvarų rajoną atvyko du latvių pėstininkų pulkai. Pulko vadas perspėjo divizijos vadovybę, kad, turimomis žiniomis, latviai rengiasi užimti Subatę, Eglaitę ir Alūkštą⁷⁹. Tačiau tuo metu latviai jokių veiksmų nesiėmė, bet santykiai su jais ir toliau negėrėjo.

Rugpjūčio viduryje jie dar pablogėjo. Latviai ėmė kaltinti lietuvius pažeidus nustatytą skiriamąją liniją, pasistūmėjus Jekabpilio (Jakobštato) (latv. *Jēkabpils*) link ir užėmus Asarės–Bebrenės liniją. Lietuvos kariinė vadovybė ėmė skubiai aiškintis, ar taip buvo⁸⁰. III pėstininkų divizijos štabo viršininkas telefonogramoje Generalinio štabo viršininką užtikrino, kad Lietuvos kariuomenė jokių naujų pozicijų neužėmė ir kad šios žinios yra provokacija⁸¹. Nepaisant to, Latvijos spaudoje prasidėjo kompanija dėl tariamo naujų Latvijos teritorijų užgrobimo. Nors oficialiai tai buvo paneigta, latvių spauda ir toliau eksploatavo šią temą, reikšdama simpatijas lenkams, o Jekaba Grina (*Jēkaba Grīna*) 1920 m. rugpjūčio 21 d. oficioze „Latvijas Kareivis“ lietuvių pastangas susigrąžinti Vilnių pavadino „*beprotiška ir imperialistine manija sutverti Vytauto laikų valstybę*“⁸².

Dvyliktasis Bauskės pulkas, Žiemgalos divizijos eskadronas ir 12-ojo artilerijos diviziono 1-oji artilerijos baterija gavo įsakymą rugpjūčio 22 d. prie Nicgalės (latv. *Nīcgale*) sieliais persikelti per Dauguvos upę ir nustumti lietuvius iki Asarės (*Asare*)–Bebrenės (vieškeliai)–ežero (tarp Bebrėnės ir Dauguvos)–Dauguvos linijos. Įsakytą nepradėti „*karo veiksmų*“

⁷⁹ Karo dienynas 3 divizijos štabo už rugpjūčio mėnesį Nr. 7. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 85, l. 23.

⁸⁰ Lietuvos atstovo Latvijoje kpt. K. Tallat-Kelpšos 1920-08-19 raštas Generalinio štabo viršininkui. *Ten pat*, b. 195, l. 35.

⁸¹ II PD štabo viršininko kpt. B. Jakučio telefonograma Generalinio štabo viršininkui Nr. 1144. *Ten pat*, l. 34.

⁸² Lietuvių kariuomenės su Latviais kovų eiga. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 391, l. 29; Jekabsons, Ē. Pēdējā Neatkarības kara sadursme: Subate, 1920. gada septembra sākums. <https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020> [žr. 2021-12-07].

Plk. Krišs Kūkis (<https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020>)

*ir tiktai nepaklusimo atveju lietuvius nuginkluoti ir išsiųsti į Lietuvą*⁸³.

Kad situacija buvo pavojinga, rodo ir Žiemgalos divizijos kavalerijos eskadrono kareivio Žanio Strautnieko (*Žanis Strautnieks*) atsiminimai. Jis rašo, kad prieš siųsdamas vykdyti užduoties, kuri buvo suformuluota, kaip „išvyti lietuvius iš Subatės, kurią jie buvo okupavę“, Dvyliktojo pėstininkų pulko vadas Kiršas Kūkis (*Krišs Kūķis*), išrikiavęs pulką, pasakė „*labai karingą kalbą, iš kurios atmintyje pasiliko nurodymas, kad reikia šaudyti [lietuvius – G. S.] tiesiai į pilvus*“⁸⁴.

Susidarius tikrai įtemptai situacijai, rugpjūčio 24 d. į Kauną išvyko Latvijos kariuomenės vyriausiojo vado štabo atstovas plk. ltn. Janis Ceplitis (*Jānis Ceplītis*) ir Žiemgalos divizijos vadas plk. Oskaras Dankersas (*Oskars Dankers*). Vizito tikslas – susitarti dėl

demarkacijos linijos, todėl Latvijos kariuomenės Dvyliktasis pulkas gavo įsakymą „*jokių agresyvių veiksmų prieš Lietuvą nepradėti*“⁸⁵.

Rugpjūčio 25 d. Eglaitės karo komendantas gavo informacijos apie pastebėtą Latvijos kariuomenės telkimąsi. Komendanto pasiųsti žvalgai išsiaiškino, kad į Bebrenę atvyko 60 latvių raitelių, 200 pėstininkų, vežami ginklai, amunicija, Ilzenės dvare yra 120 latvių kareivių, jų atvyko ir į Dvietę. Prie Kazimiriškių (latv. *Kazimiriški*) Latvijos kariai rengėsi statyti pontoninį tiltą⁸⁶. O Alūkstos karo komendantas pranešė, kad į Bebrenę,

⁸³ Jēkabsons, Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 191 lp.

⁸⁴ Jēkabsons, Ē. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 56.

⁸⁵ Lietuvių kariuomenės su Latviais kovų eiga. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 391, l. 29.

⁸⁶ Slapta, skubi Eglaitės komendanto 1920-08-25 telefonograma Šeštojo pėstininkų pulko vadui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 17, l. 14.

Dvietę ir Ilzenės dvarą atvyko Latvijos kariuomenės 2 pėstininkų pulkai – Antrasis ir Dvyliktasis. Ten pat atsiųsta daug maisto ir amunicijos⁸⁷.

1920 m. rugpjūčio 27 d. Latvijos kariuomenė puolė Šeštojo pėstininkų pulko ir Eglaitės karo komendantūros sargybas. Komendantūros 2 sargybiniai buvo Puruose. Juos apsupto 15 latvių kareivių, vadovaujami karininko. Vienas komendantūros kareivis, iššovęs keletą šūvių, pabėgo, antrasis – A. Mezulinskas buvo nuginkluotas, paimtas į nelaisvę ir nugabentas į Dvietę. Buvo nuginkluota ir vietos milicija, o atvykęs latvių karininkas pareiškė, kad rugpjūčio 27 d. čia jau bus latvių valdžia⁸⁸. Tačiau sužinojęs, kad Puruose yra daugiau lietuvių karių, skubiai išvyko, pareiškęs, kad Purus užimsią vėliau⁸⁹. Tikslinant duomenis sužinota, kad Subatės, Bebrenės ir Dvietės rajone latviai sutelkė 3 pėstininkų pulkus ir turi 4 patrankas⁹⁰, nors vėliau paaiškėjo, kad Latvijos karių buvo kiek mažiau.

O tuo metu Kaune vyko Lietuvos krašto apsaugos ministro plk. lt. Konstantino Žuko, Lietuvos kariuomenės mjr. Jurgio Bylos ir Latvijos kariuomenės Generalinio štabo viršininko plk. J. Cepličio bei 4-osios divizijos vado plk. O. Dankerso derybos. Rugpjūčio 27 d. buvo parengtas susitarimo tekstas. Buvo numatyta, kad iš ginčytinos teritorijos Subatės–Alūkstos–Nizgalanų (latv. *Nizgalāni*) ruože išvedamos Lietuvos ir Latvijos kariuomenės. Nustatoma skiriamoji linija, kuri eina vieškeliu iš Subatės per Alūkstą iki Nizgalanų. Vieškelis nuo Alūkstos iki Nizgalanų lieka lietuvių žinioje, nuo Alūkstos iki Subatės – dalijamas pusiau. Latviai, turintys leidimą, gali naudotis visu vieškeliu. Pro Kalkūnų stotį lietuviai praleidžia Latvijos karinius ir keleivinius traukinius. Tačiau kai suderintą sutartį reikėjo pasirašyti, latviai tai daryti atsisakė, motyvuodami tuo, jog neturi atitinkamų įgaliojimų, ir parengtą sutarties tekstą

⁸⁷ Mjr. I. Musteikio 1920-08-26 pranešimas vyr. kariuomenės vado padėjėjui. *Ten pat*, f. 929, ap. 2, b. 195, l. 37; Lietuvių kariuomenės su Latviais kovų eiga. *Ten pat*, ap. 3, b. 391, l. 29.

⁸⁸ Eglaitės komendanto vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-10-15 pareiškimas Vietinės kariuomenės brigados vadui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 76.

⁸⁹ Labai skubi Eglaitės komendanto 1920-08-28 telefonograma Šeštojo pėstininkų pulko vadui. *Ten pat*, b. 17, l. 18.

⁹⁰ Karo dienynas 3 divizijos štabo už rugpjūčio mėnesį Nr. 7. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 85, l. 24.

išsivežė į Rygą, kad perduotų savo karinei vadovybei⁹¹. Tai rodo, kad prasidėjęs latvių puolimas buvo iš anksto suplanuotas ir gerai parengtas, o derybos skirtos tik procesui vilkinti, nors vėliau oficialiai Latvijos karinė vadovybė šią nepasirašytą sutartį ėmė traktuoti kaip pasiektą susitarimą.

Rugpjūčio 28 d. latviai užėmė ir išvaikė Šlosbergo valsčiaus komitetą. Eglaitės karo komendanto vertinimu, Latvijos kareiviai elgėsi kaip priešai⁹².

Rugpjūčio 28 ir 29 d. Eglaitės komendanto įsakymu buvo vykdoma sustiprinta žvalgyba. Paaiškinę, kad kitose komendantūros sargybos postuose ramu, komendantas, pasitaręs su Šeštojo pėstininkų pulko vadu, Puruose vėl pastatė lauko sargybą, tik šį kartą ją sudarė 9 kareiviai.

Dėl paimto į nelaisvę kareivio Eglaitės karo komendantas rugpjūčio 28 d. raštu kreipėsi į latvių karo komendantą, esantį Kalniškyje, kad paleistų į nelaisvę paimtą kareivį⁹³, ir jau kitą dieną latviai paleido kareivį A. Mezulinską (ir grąžino jam ginklą), taip pat nuginkluotus lietuvių milicininkus.

Komendantui vyr. lttn. P. Januškevičiui vadovaujant buvo atkurta ir Šlosbergo komiteto veikla⁹⁴.

Tomis dienomis Eglaitėje susidarė ypatinga padėtis. Į Lietuvą atvyko didžiulė iš Rusijos grįžtančių pabėgėlių grupė. Daug jų buvo jau atvykę į Daugpilį ir bet kada galėjo būti įleisti į Lietuvą, bet jiems išvežti atsiųstų ešelonų nepakako – iš keturių atvyko tik vienas. Tremtiniai po keletą dienų buvo laikomi maitinimo punkte. Kilo grėsmė, kad Eglaitėje susitelks 2000–3000 pabėgėlių. Komendantas pagalbos kreipėsi į Vietinės kariuomenės brigados vadą⁹⁵. Matyt, buvo atsiųsta pakankamai ešelonų, nes daugiau dokumentų apie grįžtančių pabėgėlių susitelkimą Eglaitės geležinkelio stotyje rasti nepavyko.

Tačiau įtampa neslūgo. Rugpjūčio 29 d. latviams užėmus Sabolius ir

⁹¹ Lietuvių–latvių karo vadovybių sutartis. 1920 m. rugpjūčio mėn. 27 d. Kaunas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 195, l. 38; Lietuvių kariuomenės su Latviais kovų eiga. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 391, l. 30.

⁹² Labai skubi Eglaitės komendanto 1920-08-28 telefonograma Vietinės kariuomenės brigados vadui. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 17, l. 21.

⁹³ Весьма спешное. Латвийскому коменданту въ Кальнишкахъ. *Ten pat*, b. 29, l. 104.

⁹⁴ Eglaitės komendanto 1920-08-29 telefonograma Vietinės kariuomenės brigados vadui. *Ten pat*, b. 17, l. 22.

⁹⁵ Labai skubi Eglaitės komendanto 1920-08-29 telefonograma Vietinės kariuomenės brigados vadui. *Ten pat*, l. 24.

Kaminčą buvo nutrauktas Šeštojo pėstininkų pulko karių ryšys su Subate, tačiau spėta perduoti, kad latviai ten apsupo pulko kareivius. III pėstininkų divizijos vadovybė įsakė Šeštojo pėstininkų pulko vadui per latvių ryšio karininką paklausti Latvijos kariuomenės Žiemgalos divizijos vadovybės, kodėl ji surengė šį atpuolį. Pulko vadui buvo įsakyta latviams priešintis ginklu, jei jie bandytų eiti į priekį, iki bus išsiaiškinta situacija dėl demarkacijos linijos⁹⁶. Į Latvijos IV diviziją buvo pasiųstas lietuvių karininkas. Latvijos divizijos vadas paaiškino, kad jis nedavė įsakymo pulti lietuvius ir kad tai padaryta žemesniųjų vadų iniciatyva, ir dėl to atsiprašė. Jis teigė, kad nesusipratimas įvyko todėl, kad Latvijos karinė vadovybė rugpjūčio 27 d. Kaune sudarytą susitarimą patvirtino ir nieko apie tai nepranešusi Lietuvai įsakė užimti naują skiriamąją liniją. Be to, divizijos vadas nurodė, kad buvo įsakyta atitraukti Latvijos karinius dalinius nuo demarkacijos su Lietuva linijos. Lietuvos pasiuntinys taip pat pareikalavo, kad latviai grąžintų jų paimtus ginklus ir amuniciją⁹⁷.

Rugpjūčio 30 d. vietos gyventojai Eglaitės komendantui pranešė, kad į Bebrėnę 60 vietos gyventojų pastočių atgabenta šovinių⁹⁸.

Rugsėjo 2 d. Lietuvos karinis atstovas Rygoje kpt. K. Tallat-Kelpša buvo informuotas, kad kitą dieną Latvijos kariuomenė užims šiaurinę Subatės dalį, taip pat Lašų ir Pilskalnės (Šlosbergo) valsčius. Kartu apie tai buvo pranešta ir Subatėje dislokuotos lietuvių kuopos vadui, kuris atsakė, kad tokį veiksmą vertins kaip karo prieš Lietuvą pradžią⁹⁹.

Iki rugsėjo 3 d. buvo ramu. Rugsėjo 3-iąją latviai užėmė Lašus. Jie pareikalavo atlaisvinti barą iki kelio Alūksta–Lašai–Subatė. Lašus užėmusias latvių pajėgas sudarė 5 karininkai ir, spėjama, apie 100 kareivių¹⁰⁰. Lietuviams pranešus latviams, kad jie apie naująją skiriamąją liniją nie-

⁹⁶ Karo dienynas 3-ios divizijos štabo Nr. 8. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 85, l. 25–26.

⁹⁷ Karo dienynas 3 divizijos štabo už rugpjūčio mėnesį Nr. 7. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 85, l. 31. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 17, l. 24; Lietuvių kariuomenės su Latviais kovų eiga. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 391, l. 30.

⁹⁸ Eglaitės komendanto 1920-08-30 telefonograma Šeštojo pėstininkų pulko vadui. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 17, l. 21.

⁹⁹ Jēkabsons, Ē. Pēdējā Neatkarības kara sadursme: Subate, 1920. gada septembra sākums; <https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020> [žr. 2021-12-07].

¹⁰⁰ Vyr. lt. P. Januškevičiaus 1920-09-03 telefonograma Nr. 181 Vietinės kariuomenės brigados vadui. *LCVA*, f. 1503, ap. 1, b. 17, l. 31.

ko nežino ir yra pasirengę priešintis, latviai iš Lašų pasitraukė ir išsiuntė savo kuopos vadui pranešimą, kad lietuviai apie naują skiriamąją liniją neinformuoti. Šeštojo pėstininkų pulko kariai į žygiuojančius latvius iš Sabolių kaimo pradėjo šaudyti, bet latviai neatsakė, o tyliai apsupo kaimą ir jame esančią pulko karių sargybą paėmė į nelaisvę. Po kiek laiko sargybiniams buvo grąžinti ginklai ir liepta vykti pas savus, o nuvykus pranešti, kad latviams įsakyta nešaudyti, bet užimti naują skiriamąją liniją be mūšių¹⁰¹, jei lietuviai imtų šaudyti – elgtis savo nuožiūra. Negavę leidimo šaudyti, latviai pritaikė naują taktiką, kurią naudojo užimdami Purus.

Tuo metu Puruose esanti Eglaitės komendantūros sargyba, pastebėjusi latvius, išsiskleidė į grandinę ir ėmė šaudyti. Greitai pasirodė 2 latviai su balta vėliava. Lietuviai nustojo šaudyti. Atėję latvių karininkai apsidairė ir davė ženklą savo kareiviams. Lietuvių sargyba klatingai buvo apsupta. Latvių karininkas įsakė komendantūros sargybai pasitraukti geruoju. Komendantūros sargyba, ginkluota 2 kulkosvaidžiais, taip netikėtai apsupta kokios kuopos latvių kareivių, pasitraukė, ir Purus užėmė latviai.

Naktį iš rugsėjo 3-iosios į 4-ąją jie atakavo ir Subatę, kur buvo Šeštojo pėstininkų pulko 6-oji kuopa, perduota Eglaitės karo komendanto žinion. Kuopos kariai iš Subatės pasitraukė. Per susirėmimą lietuvis karys Justinas Krupštaitis žuvo ir 2 kariai buvo sužeisti¹⁰². 28 pulko kareiviai pateko į nelaisvę, tiesa, 12 jų pabėgo ir grįžo.

Neišvengė nuostolių ir latviai. Žuvo 2 latvių kareiviai, 3 buvo sužeisti, 2 dingo be žinios, 18 pateko lietuviams į nelaisvę. Latvijos kariuomenės Žiemgalos divizijos vadas atsiuntė Lietuvos kariuomenės divizijos vadui raštą, kuriame pasiūlė kitą dieną, t. y. rugsėjo 4-ąją, susitikti ir išspręsti demarkacijos linijos klausimus¹⁰³.

Sužinojęs apie 6-osios kuopos atsitraukimą, Šeštojo pėstininkų pulko vadas plk. lt. J. Butkus nurodė Eglaitės karo komendantui įsakyti 6-ajai kuopai skubiai grįžti ir užimti Subatę. Prieš užimant Subatę latvius perspėti, kad vengtų susirėmimų¹⁰⁴. Pagaliau per parlamentarus su latviais buvo su-

¹⁰¹ Lietuvių kariuomenės su Latviais kovų eiga. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 391, l. 29.

¹⁰² 6-osios kuopos vado pranešimas Šeštojo PP vadui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 116.

¹⁰³ Lietuvos armijos 6-ojo pėst. kunigaikščio Margio pulko karo dienynas. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 257, l. 16.

¹⁰⁴ 6 PP vado 1920-09-03 telefonograma Nr. 805 Eglaitės karo komendantui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 115.

sitarta, kad Subatės šiaurinėje dalyje pasiliks latviai, o pietinėje – lietuviai¹⁰⁵.

Eglaitės komendantas vyr. lttn. P. Januškevičius gavo divizijos štabo viršininko telefonogramą, kurioje buvo nurodyta susisiekti su artimiausio Latvijos bataliono vadu ir jam pranešti, kad divizijos vadas nieko nežino apie naujos, kaip teigia latviai, demarkacijos linijos tarp Lietuvos ir Latvijos kariuomenių nustatymą, o divizijos daliniams įsakyta atkakliai gintis – latviams neatiduoti Lašų ir Alūkstos, taip pat perduoti latviams, kad išvengtų kraujo praliejimo, jie savo kariuomenės dalinius iki rugsėjo 4 d. 18 val. turi atitraukti į ankstesnes pozicijas¹⁰⁶.

Rugsėjo 3 d. Šeštojo pėstininkų pulko vado plk. lttn. J. Butkaus Antrojo Ventspilio pulko vadui nusiųstame rašte buvo prašoma pranešti Žiemgalos divizijos vadui, kad praėjusią naktį Latvijos kariuomenė pradėjo puolimą „*visu frontu*“, ir pavadino tai „*savavališku poelgiu*“, įvertindamas kaip situaciją, kai „*kiekvienas mažo padalinio vadas prisiima atsakomybę pereiti mūsų demarkacijos liniją*“, taigi ir sukelti konfliktą tarp Latvijos ir Lietuvos. Toliau iš teksto vis dėlto matyti, kad lietuvių pulko vadas iš tiesų suprato, kad vargu ar Latvijos daliniai būtų įvykdę tokią akciją be vadovybės įsakymo. Jis rašė: „*Latvijos vadovybė gali būti davusi įsakymą, nustatydama naują demarkacijos liniją, tačiau mūsų kariuomenė nepajudės iš vietos, kol nebus gavusi aukštesnės vadovybės įsakymo. Greičiausia Žiemgalės divizijos vado tvirtinimai apie draugiškus mūsų santykius tebuvo tiktai žodžiai, nes aš negaliu įsivaizduoti, kad pulko vadas be savo vadovybės sutikimo ryžtųsi tokiam rizikingam žingsniui.*“¹⁰⁷

Eglaitės karo komendantas vyr. lttn. P. Januškevičius, kai tik buvo užimti Lašai, nuvyko pas Latvijos kariuomenės atstovus ir pareikalavo, kad latviai atsitrauktų, ir pasiūlė vengti kraujo praliejimo. Latviai nuo Lašų dvaro pasitraukė, tačiau apšaudė netoli buvusią komendantūros sargybą. Po to komendantas telefonu pasikalbėjo su divizijos vadu mjr. I. Musteikiu ir pastarasis jį paskyrė baro viršininku¹⁰⁸.

Tuo metu iš Kauno į Eglaitės karo komendantūrą atvyko Lietuvos ka-

¹⁰⁵ 6-osios kuopos vado pranešimas Šeštojo PP vadui. *Ten pat*, I. 116.

¹⁰⁶ Telefonograma Nr. 800. 1920-09-03. *Ten pat*, b. 19, I. 14.

¹⁰⁷ Jēkabsons, Ē. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 58.

¹⁰⁸ Eglaitės komendanto vyr. lttn. P. Januškevičiaus 1920-10-15 pareiškimas Vietinės kariuomenės brigados vadui. LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 1, I. 76 a. p.

riuomenės Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus Žvalgų dalies viršininkas kpt. Antanas Užupis. Kadangi daugiau pavaldžių karininkų Eglaitės komendantas neturėjo, todėl paprašė kpt. A. Užupio padėti jam derėtis su latviais. Rugsėjo 4 d. pavyko su latviais susitarti, kad iš Lašų ir apylinkių būtų evakuotas komendantūros turtas, o 18 val. – kad jie neis toliau, o komendantūros kariai daugiau nesitrauks, iki paaiškės situacija. Išpuoliuose prieš komendantūros karius dalyvavo Latvijos kariuomenės 12-asis Bauskės pulkas¹⁰⁹.

Vyr. ltn. P. Januškevičius, bijodamas, kad latviai užims belaisvių stovyklą, jos viršininkui įsakė ant kelių, vedančių į stovyklą, pastatyti sargybinius. Taip ir buvo padaryta, bet jokių incidentų su latviais neįvyko¹¹⁰.

Tačiau naktį iš rugsėjo 4-osios į 5-ąją Šeštojo pėstininkų pulko kariai nuo Lašų pusės apšaudė latvių kuopos dislokavimo vietą, todėl Latvijos kariuomenės Dvyliktojo Bauskės pėstininkų pulko vadas plk. K. Kūkis pranešė, kad tokiems veiksams pasikartojus, jis veiks savo nuožiūra¹¹¹ ir Lašus „su žeme sumaišys“ (latvių divizijos štabas tučtuojau „nurodė“ plk. P. Kūkiui „*elgtis korektiškai ir susidūrimo neprileisti*“)¹¹².

Savo ruožtu naktį iš rugsėjo 4-osios į 5-ąją latviai surengė žvalgybą, tačiau ji nepavyko, nes Eglaitės komendantas, gerai žinodamas, kad latviais tikėti negalima, visiems savo padaliniams ir sargyboms buvo įsakęs budėti ir laukti, kada pasirodys jų žvalgai. Pasirodę latvių žvalgai iš karto buvo apšaudyti, todėl jiems neliko nieko kito, kaip tik pasitraukti.

Latviai tuojau atsiuntė parlamentarą, kuris turėjo perduoti griežtą protestą dėl šaudymo, tačiau, gavę tokį pat griežtą atkirtį, nusiramino, o rugsėjo 5 d. vykdydami savo vadovybės operatyvinį įsakymą pasitraukė už kelio Subatė–Lašai–Alūksta–Nigalė¹¹³, nes rugsėjo 4 d. Kalkūnuose, III pėstininkų divizijos štabe, divizijos vadas mjr. Ignas Musteikis su Latvijos kariuomenės plk. Kazimiru Olekšu (*Kazimirs Olekšs*) tarėsi dėl latvių puolimo sustabdymo, kad būtų išvengta tolesnių nesusipratimų ir

¹⁰⁹ Eglaitės karo komendanto telefonograma Nr. 190 6 PP vadui. *Ten pat*, b. 29, l. 123.

¹¹⁰ V belaisvių stovyklos viršilos 1919-09-05 pranešimas Eglaitės karo komendantui. *Ten pat*, l. 121.

¹¹¹ Начальнику боевого участка Литовских войск в им. Лассен. *Ten pat*, l. 112.

¹¹² Jėkabsons, Ē. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 58.

¹¹³ Eglaitės komendanto vyr. ltn. P. Januškevičiaus 1920-10-15 pareiškimas Vietinės kariuomenės brigados vadui. LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 1, l. 76–77.

aukų. Susitikimas įvyko latvių iniciatyva¹¹⁴. Susitarta, iki tarp Lietuvos ir Latvijos kariuomenių bus nustatyta nauja demarkacijos linija, abiem pusėms laikytis linijos Subatė–Lašai–Alūksta ir punktų: Lašų dvaras, Alūksta ir Kazimiriškių dvaras. Divizijos vadas mjr. I. Musteikis pareiškė, kad visi išvardinti punktai lieka lietuvių žinioje ir latviai juos galėsia užimti tik laimėję mūšį. Subatės miestelis liko padalintas per pusę. Sutarta, kad per Kalkūnų stotį gali važiuoti tiek Lietuvos, tiek Latvijos kariniai traukiniai. Lauko sargybos atitraukiamos nuo naujai nustatytos demarkacijos linijos. Lietuviai pažadėjo paleisti latvių belaisvius ir grąžinti mūšių metu paimtą latvių amuniciją¹¹⁵.

Rugsėjo 5 d. III pėstininkų divizijos vadas iš Kauno gavo oficialų patvirtinimą, kad rugpjūčio 27 d. Lietuvos ir Latvijos susitarimas įsigaliojo¹¹⁶.

Rugsėjo 7 d. į Subatę atvyko jungtinė Latvijos ir Lietuvos komisija demarkacijos linijai vietoje nustatyti. Rugsėjo 8 d. ji parengė specialų pranešimą rusų kalba, kuriame apgailestavo dėl susirėmimo, šalys atsisakė abipusių pretenzijų ir nusprendė „amžinai pamiršti konfliktą“¹¹⁷.

1920 m. rugsėjo 8 d. III pėstininkų divizijos dalinių vadai, tarp jų ir Eglaitės karo komendantas, gavo III pėstininkų divizijos štabo telefonogramą, kuria buvo pranešama, kad konfliktas su latviais išspręstas. Nustatyta demarkacijos linija vieškeliu Subatė–Lašai–Alūksta–Nicgalė. Subatės miestelis dalijamas per pusę, Alūksta, Nicgalės kaimas ir vieškelis tarp jų priklauso lietuviams. Pagal susitarimą latviai per Kalkūnus praleidžia visus traukinius. Kituose baruose padėtis – be pokyčių¹¹⁸.

Pasibaigus susirėmimams, po kiek laiko latvių į nelaisvę paimti 16 lietuvių karių buvo paleisti, sugrąžinti ir užgrobti jų ginklai¹¹⁹. Latvių 14 ka-

¹¹⁴ Antrojo Ventspilio pulko vado 1920-09-03 raštas Nr. 12927 lietuvių Šeštojo pėstininkų pulko vadui. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 195, l. 103.

¹¹⁵ Lietuvos armijos 6-to pėst. kunigaikščio Margio pulko karo dienynas. *Ten pat*, b. 257, l. 17.

¹¹⁶ Jēkabsons, Ē. Pēdējā Neatkarības kara sadursme: Subate, 1920. gada septembra sākums. <https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-neatkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020> [žr. 2021-12-07].

¹¹⁷ *Ten pat*.

¹¹⁸ 1920-09-08 III PD štabo telefonograma 9 PP vadui. *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 5, l. 4.

¹¹⁹ Kpt. P. Janušausko telefonograma Nr. 198 6 PP vadui. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 29, l. 117.

rių belaisvių III pėstininkų divizijos vadas Eglaitės karo komendantui kpt. P. Januškevičiui irgi įsakė paleisti ir perduoti Lašų komendantui¹²⁰.

EGLAITĖS KARO KOMENDANTŪROS LIKVIDAVIMAS

Suderinus naują demarkacijos liniją, įtampa atslūgo ir kiek didesnių nesusipratimų su latviais nebuvo, tik pastebėta, kad prie lietuvių užimtų pozicijų dislokuojami nauji Latvijos kariuomenės daliniai, kasami apkasai, rengiamos spygliuotos vielos užtvaros¹²¹. Be to, nors ir buvo sutarta, kad nei lietuviai, nei latviai nepažeidinės naujai nustatytos demarkacijos linijos, kaip informavo Latvijos divizijos vadas, lietuviai šio draudimo nepaisė ir kareiviai ją pereidavo. Tuo metu už barą atsakingas Devintojo pėstininkų pulko vadas mjr. Antanas Paškovičius rugsėjo 20 d. įspėjo savo karius ir Eglaitės komendantūros komendantą, kad už tokius pažeidimus bus traukiama baudžiamojon atsakomybėn, ir įsakė griežtai uždrausti kareiviams kirsti nustatytą demarkacijos liniją¹²².

Tuo metu Eglaitės komendantūra dirbo savo įprastus darbus, kol 1920 m. spalio 8 d. ryte gen. mjr. L. Želigovskio vadovaujama Lenkijos kariuomenės grupė, sulaužiusi išvakarėse Lietuvos ir Lenkijos Suvalkuose pasirašytą sutartį dėl paliaubų, puolė Lietuvą.

Vos pajudėjus Lenkijos kariuomenės L. Želigovskio gruputei, latviai pradėjo intensyvią lietuvių pozicijų Alūkstos apskrityje žvalgybą. Trečiojo Jelgavos pėstininkų pulko vyr. leitenantas, persirengęs pabėgėliu, prasisiverbė giliai į lietuvių kontroliuojamą teritoriją, aiškinosi, kokia ten situacija, gyventojų nuotaikos, ir į pulką grįžo tik spalio 13 d.¹²³

1920 m. naktį iš spalio 11-osios į 12-ąją Latvijos kariuomenės Dvyliktasis pėstininkų pulkas perėjo nustatytą demarkacijos liniją ir užėmė Eglaitę. Vyriausiasis Latvijos kariuomenės vadas gen. Janis Balodis šiuos kariuomenės veiksmus aiškino tuo, kad tai – apsaugos priemonė, kad

¹²⁰ 6 PP vado telefonograma Nr. 811 Eglaitės karo komendantui. *Ten pat*, l. 122.

¹²¹ Gen. ltn. S. Nastopkos 1920-09-18 telegrama armijos vadui. *Ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 195, l. 104.

¹²² 9 PP vado mjr. A. Paškovičiaus 1920-09-20 telefonograma Nr. 714. *Ten pat*, f. 1503, ap. 1, b. 19, l. 30.

¹²³ Jēkabsons, Ē. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā, 192 lpp.

gen. L. Želigovskis, užėmęs Švenčionis, neįsiveržtų į Latvijos teritoriją¹²⁴. J. Balodis teigė, kad Latvijos kariai buvo priversti užtikrinti savo krašto saugumą užimdami teritoriją iki buvusios Kuršo gubernijos sienos, tačiau akcija nebuvo nukreipta prieš Lietuvą¹²⁵.

Užėmę Eglaitę, latviai iš karto areštavo stotyje stovėjusius 2 lietuvių garvežius ir 16 vagonų ir iš Eglaitės karo komendanto vyr. lttn. P. Januškevičiaus pareikalavo pavaldžius karius nedelsiant išvesti už buvusios Kuršo gubernijos ribos, o skubiai neišvykstančius pagrasino nuginkluoti¹²⁶. Komendantui pareiškus protestą, jam buvo leista pasilikti 10 ginkluotų ir 5 neginkluotus kareivius trims dienoms turtui išvežti. Eglaitėje pasilikto ir pats karo komendantas šiems darbams organizuoti. Kadangi vietos valstiečiai atsisakė lietuviams duoti pastočių, jų teko ieškoti Lietuvoje. Matydami, kad išvežimo darbai dėl šios priežasties stringa, latviai nustatė vėlesnį persikėlimo terminą – spalio 13 d.¹²⁷

Spalio 13 d. gen. P. Radzinšas įsakė „daryti žingsnius, kad nebūtų prileistas mūsų ir Lietuvos karinių pajėgų susirėmimas. Visus nesusipratimus spręsti taikiai būdu. Lietuvos komendantūros sandėlių ir bet kokio Lietuvos valstybės turto jokių būdu neliesi ir nepalikti be priežiūros“¹²⁸.

Latvijos kariuomenės 12-ojo Bauskės pėstininkų pulko kariai išlaisvino Lietuvos kariuomenės V belaisvių stovykloje, administruojamoje Eglaitės karo komendanto, laikomus 22 lenkų karo belaisvius. Latvių kariai, užėmę stovyklą, nuginkluotus lietuvių sargybinius uždarė į belaisviams skirtas patalpas ir net bandė priversti susikeisti su jais drabužiais, tačiau lenkai atsisakė tai daryti¹²⁹. Tada latviai lietuvių sargybinius išsiuntė į Lietuvą, o buvę belaisviai buvo perduoti Lenkijos kariniam atstovui

¹²⁴ Lietuvos karinio atstovo Latvijoje 1920-10-13 telegrama. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 195, l. 119.

¹²⁵ Jėkabsons, Ė. Piesardzigā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā, 197 lp.

¹²⁶ Eglaitės komendanto 1920-10-12 telefonograma Generalinio štabo viršininkui. LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 17, l. 37.

¹²⁷ Eglaitės karo komendanto 1920-10-12 labai skubus, slaptaus pareiškimas Vietinės kariuomenės brigados vadui. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 362, l. 19; Jėkabsons Ė. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 60.

¹²⁸ Jėkabsons, Ė. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 60.

¹²⁹ Ten pat, p. 60–61.

Latvijoje kpt. A. Miškovskiui ir išvyko į Rygą.

Lietuvos karinė vadovybė dėl dviejų lokomotyvų ir vagonų sulaikymo Eglaitėje Lietuvos kariuomenės atstovui Rygoje įsakė pareikšti griežtą protestą¹³⁰.

Paliktas inventorius buvo grąžintas, o latvių kariams įsakyta stropiai juo rūpintis¹³¹.

Eglaitės karo komendantūra buvo evakuota į Obelius, jos kariai ėmė saugoti buvusią Kuršo gubernijos sieną¹³². Kiek vėliau, spalio pabaigoje, komendantūros būstinė buvo perkelta į Antanašę (Rokiškio aps.)¹³³. Nors komendantūros evakavimas komendanto dėka vyko palyginti, kiek įmanoma tokiomis sąlygomis, sklandžiai, už tai, kad komendantas panaudojo paimtas pastotes savo asmeniniams daiktams pervežti, Armijos

teismo 1921 m. gegužės 12 d. sprendimu, „atsižvelgiant į visas aplinkybes, nubaustas septynioms dienoms drausmės arešto“¹³⁴.

1920 m. lapkričio 1 d. buvo išformuota Eglaitės geležinkelio stoties ir ruožo komendantūra¹³⁵. Joje tarnavę 125 kareiviai ir j. psk. Kazys Draučiūnas nuo lapkričio 6 d. buvo perkelti į naujai formuojamą Dvyliktąją pėstininkų Kauno pulką¹³⁶, o komendantūroje lapkričio mėn. liko 67 kareiviai ir 3 laisvai samdomi raš-

Komendantūros antspaudas. (LCVA)

¹³⁰ Labai skubi III PD vado plk. K. Kleščinskio telefonograma Lietuvos kariniam atstovui Rygoje. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 195, l. 117.

¹³¹ Jėkabsons, Ė. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, t. 21, p. 61.

¹³² Eglaitės karo komendanto 1920-10-12 labai skubus, slaptas pareiškimas Vietinės kariuomenės brigados vadui. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 362, l. 19.

¹³³ Ten pat, f. 930, ap. 7, b. 508, l. 175.

¹³⁴ Įsakymas kariuomenei Nr. 6. 1922 m. sausio 11 d.

¹³⁵ Lesčius, V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920, p. 421.

¹³⁶ 12-ajam pėst. Kauno pulkui įsakymas Nr. 2. 1920-11-04. LCVA, f. 1331, ap. 1, b. 2, l. 10–11.

tininkai¹³⁷.

Vietinės kariuomenės brigados va-do 1921 m. gruodžio 30 d. įsaky-mu Nr. 92 Eglaitės karo komendantūra nuo 1922 m. sausio 1 d. buvo performuota į Etapo komendantūrą Nr. 1¹³⁸, o 1923 m. vasario 5 d. Etapo komendantūra Nr. 1 likviduota¹³⁹.

IŠVADOS

Lietuvos kariuomenė, kovodama su Raudonąja armija, jau 1919 m. vasarą peržengė buvusios Kuršo gubernijos ribas ir tęsė kovą su bolševikais teritorijose, į kurias pretendavo Latvija. Lietuvos kariuomenė užėmė dalį Alūkstos apskrities. Nors Latvijos ir Lietuvos vadovybių derybose deklaruota, kad sienos tarp abiejų valstybių klausimas bus išspręstas susitarus tarpusavyje, dauguma Lietuvos vyriausybės narių ir karinė vadovybė buvo įsitikinę, kad tai – Lietuvos valstybės teritorija. Šiai nuostatai įgyvendinti ir Lietuvos kariuomenės užimtai teritorijai administruoti nuo 1919 m. spalio 25 d. buvo įkurta Eglaitės komendantūra.

Eglaitės karo komendantas, turintis didelius administracinius įgali-jimus civiliams gyventojams, vykdydamas aukštesniosios karinės vado-vybės nurodymus, dėjo visas pastangas, kad jo kontroliuojamoje teritori-joje negalėtų veikti Latvijos karo komendantai ir būti kuriamos Latvijos institucijos, agitavo gyventojus, kad jie pasisakytų už prisijungimą prie Lietuvos. Be to, Eglaitės karo komendantūra vykdė ir kitas, faktiškai fron-to zonoje esančioms karo komendantūroms numatytas, funkcijas. Pažy-mėtina, kad ji šį darbą dirbo gerai ir iš esmės tenkino karinės vadovybės poreikius. 1920 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. karinio konflikto su Latvijos kariuomene metu komendantūros kariai, veikdami kartu su Šeštojo pės-tininkų pulko kariais, sužlugdė Latvijos vadovybės planus išstumti Lietu-vos kariuomenę iš buvusios Kuršo gubernijos teritorijos.

Lietuviams nuolat aktyviai reiškiant norą Alūkstos apskrityje ir toliau pasilikti, Latvijos karinė vadovybė šią problemą pabandė išspręsti jėga.

¹³⁷ Sąrašas kareivių Eglaitės karo komendantūros, gavusių algas už lapkričio mėn. 1920 m. LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 4, l. 12–13.

¹³⁸ LCVA, f. 1503, ap. 1, b. 61, l. 1; f. 10, ap. 1, b. 8; f. 384, ap. 1, b. 15, l. 72 a. p.

¹³⁹ P. Januškevičiaus tarnybos lapas. LCVA, f. 930, ap. 2J, b. 73, l. 5.

Dėl to 1920 m. rugpjūčio pabaigoje ir rugsėjo pradžioje buvo surengta ginkluota akcija prieš Lietuvos karines pajėgas. Abiejų pusių aukų kaina latviams pavyko šiek tiek praplėsti kontroliuojamą teritoriją. Klausimas visiškai buvo išspręstas Latvijos naudai, kai spalį gen. L. Želigovskis atėmė iš Lietuvos Vilnių, o Latvijos pusė tuo pasinaudojo kaip dingstimi ir užėmė visą Alūkstos apskritį. Eglaitės karo komendantūrą ir jos turtą, ryžtingai veikiant komendantui, pavyko sėkmingai evakuoti į Lietuvos teritoriją. Lietuvai netekus Alūkstos apskrities, buvo likviduota ir Eglaitės karo komendantūra.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai šaltiniai:

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:
 f. 10 – Vietinės kariuomenės brigada;
 f. 384 – Krašto apsaugos ministerija;
 f. 511 – Trečioji pėstininkų divizija;
 f. 908 – Baltgudžių karinio biuro ir karinių dalinių fondas;
 f. 929 – Kariuomenės štabas;
 f. 930 – Krašto apsaugos ministerijos įstaigų ir karinių dalinių asmens sudėties dokumentų kolekcija;
 1331 – Dvyliktasis pėstininkų Kauno pulkas;
 f. 1503 – Eglaitės karo komendantūra;
 Įsakymai kariuomenei 1919–1921 m.

Monografijos:

Ališauskas, Kazys. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. 1918–1920. t. 1, Chicago, 1972, 490 p.
 Jekabsons, Ēriks. Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā. LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 244 lpp.
 Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. Vilnius: Leidybos centras, 1998, 619 p.
 Lesčius, Vytautas. Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920. Vilnius, 2004, 498 p.

Surgailis, Gintautas. Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas. Vilnius, 2019, 249 p.

Straipsniai:

Jėkabsons, Ēriks. Lietuvos kariuomenė Ilukstės apskrityje 1919–1920 metais. *Karo archyvas*, 2006, t. 21, p. 41–66.

Jekabsonas, Erikas. Latvija ir Vilniaus klausimas, <http://alkas.lt/2016/05/28/e-jekabsonas-latvija-ir-vilniaus-klausimas/>

Jėkabsons, Ēriks. Pēdējā Neatkarības kara sadursme: Subate, 1920. gada septembra sākums, <https://lvportals.lv/norises/319408-pedeja-ne-atkaribas-kara-sadursme-subate-1920-gada-septembra-sakums-2020>

Lesčius, Vytautas. Lietuvos miestų ir apskričių karo komendantūros 1918–1920 metais. *Karo archyvas*, 1998, t. 15, p. 117–143.

Įteikta 2022 m. sausio 18 d.

ACTIVITIES OF THE EGLAITĖ COMMANDANT'S HEADQUARTERS OF THE LITHUANIAN ARMY IN THE YEARS 1919-1920

Dr. Gintautas SURGAILIS

The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

In the summer of 1919, the Lithuanian army, fighting the Red Army, crossed the borders of the former province of Courland and continued the struggle against the Bolsheviks in the territories claimed by Latvia. The Lithuanian army occupied part of the Alūksa (*Latvian* Ilūkste) district. Although the negotiations between Latvia and Lithuania declared that the issue of a border between the two countries would be settled by mutual agreement, most members of the Lithuanian government and the military leadership believed that this was the territory of the Lithuanian state. To put this belief into effect and to administer the territory occupied by the Lithuanian army, the Eglaitė commandant's headquarters was established on 25 October 1919.

Exercising enormous administrative powers over the civilian population and following the instructions of the higher military command, the military commandant of the Eglaitė headquarters made every effort to prevent Latvian military commandants from operating in the territory under his control and to create Latvian institutions. He conducted determined campaigns for the population aimed at swaying them towards the Lithuanian side and persuading them to support the idea of joining Lithuania. In addition to these activities, the Eglaitė military commandant's headquarters also performed other functions that were assigned to the military commandant's headquarters in the front-line area. It should be noted that it carried out this work well and, in principle, met the needs of the military command. In the military conflict with the Latvian army in August-September 1920, acting together with the troops of the Sixth Infantry Regiment, the troops of the commandant's headquarters thwarted Latvian plans to drive the Lithuanian army out of the territory of the former province of Courland.

As the Lithuanians in the Alūksta district continuously and actively expressed their desire to stay there, the Latvian military command tried to solve the problem by force. As a result, in late August and early September 1920, an armed action was carried out against the Lithuanian troops, which, at the cost of mutual sacrifices, resulted in the Latvians being able to slightly extend the territory under their control. The issue was completely settled in Latvia's favour when Polish General Lucjan Żeligowski took Vilnius from Lithuania in October, and the Latvian side used this opportunity to occupy the territory of the Alūksta district. Thanks to the decisive actions of the commandant, the Eglaitė military commandant's headquarters and its property were successfully evacuated to the territory of Lithuania. When Lithuania lost the territories of the Alūksta district, the Eglaitė commandant's headquarters was also liquidated.